

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Katedra filozofie**

Magisterská diplomová práce

Proměny role muže v evropském prostředí

Vypracoval: Mgr. Roman Lukáš – UČO: 181757

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Dušan Lužný, Dr. – UČO: 492

Obor: Učitelství základů společenských věd pro střední školy

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně FF MU a používána ke studijním účelům....

Poděkování:

Děkuji vedoucímu práce prof. Dušanu Lužnému za přínosné a podnětné rady, korekce a připomínky.

Obsah

1. ÚVOD K PROMĚNÁM ROLÍ MUŽŮ	3
1.1 MOTIVY K VÝBĚRU TÉMATU.....	5
1.2 STRUKTURA A ZAŘAZENÍ PRÁCE.....	7
1.3 CÍLE A METODOLOGIE PRÁCE.....	8
2. RODINA – DEFINICE, VÝVOJ, POJETÍ, FUNKCE	10
2.1 PATRIARCHÁT VS. MATRIARCHÁT	10
2.2 RODINA – DEFINICE A PROGNÓZY	12
2.3 HISTORICKÝ VÝVOJ A RŮZNÁ POJETÍ RODINY	17
3. PROMĚNY ROLÍ MUŽŮ A NASTAVENÍ GENDEROVÝCH VZTAHŮ	23
3.1. HISTORICKO-POLITICKÝ EXKURZ - NADVLÁDA VE VZTAZÍCH.....	23
3.2. PŘEDINDUSTRIÁLNÍ ÉRA	26
3.3. PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE A PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA.....	28
3.4. OD PRVNÍ REPUBLIKY PO SOCIALISMUS.....	30
3.5. VÝVOJ ROLÍ A VZTAHŮ PO ROCE 1989.....	32
4. MODEL Y SOUŽITÍ A DOMÁCÍ PRÁCE.....	34
4.1. STŘET KONCEPCÍ.....	35
4.2. DOMÁCÍ PRÁCE - GENDEROVÉ ROZDĚLENÍ A POSTOJE.....	35
5. PROMĚNY ROLÍ - KRIZE MUŽŮ A PŘETRVAJÍCÍ ÚTISK ŽEN?	42
5.1. KRIZE A EMOČNÍ PROBLÉMY.....	42
5.2. KRIZE NEJISTOTA A ZTRÁTY	42
5.3. ÚTLAK ŽEN A MUŽSKÝ SYSTÉM NADVLÁDY.....	44
6. ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI.....	47
7.VÝUKA NA TÉMA PROMĚNY ROLÍ MUŽŮ V EVROPSKÉ KULTUŘE.....	50
7.1. Úvod.....	50
7.2. KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY – VYMEZENÍ.....	52
7.2.1. BÍLÁ KNIHA.....	52
7.2.2. RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM A KLÍČOVÉ KOMPETENCE.....	53
7.2.3. RVP G - ZAŘAZENÍ ZSV A ZÁKLADNÍ RÁMEC PRO VÝUKU.....	54
7.2.4 RVP G A PRŮŘEZOVÉ TÉMATA.....	58
7.3. NÁVRH VYUČOVACÍCH HODIN – KONCEPCE, ÚSKALÍ, METODY A VÝSTUPY	60
7.3.1 ÚVOD.....	60
7.3.2. ZAŘAZENÍ VYUČOVACÍHO TÉMATU A OČEKÁVANÉ VÝSTUPY	60
7.3.3. KONCEPCE VÝUKY	62
7.3.4. POTENCIONÁLNÍ ÚSKALÍ VÝUKY	64
7.3.5. NÁVRH VYUČOVACÍ HODINY A UŽITÍ KOMBINACE METOD.....	65
7.4. – PLÁN VYUČOVACÍCH HODIN.....	66
7.4.1. ZADÁNÍ ÚKOLU.....	66
7.4.2. PRVNÍ VYUČOVACÍ HODINA.....	67
7.4.3. DRUHÁ VYUČOVACÍ HODINA.....	71
8. ZÁVĚR.....	76

1. Úvod k proměnám rolí mužů

Ústředním tématem této práce jsou proměny rolí mužů v naší kultuře. Vzhledem k relativní novosti celé tematiky můžeme konstatovat, že teprve v posledních několika málo dekadách se v rámci našeho kulturního okruhu rozběhly celospolečenské diskuze vztahující se k daným proměnám, které zůstávají provázány s otázkou postavení a rolí žen. Muži, ženy, jejich vzájemné vztahy a proměny jejich rolí odjakživa byli, stále jsou a také budou tématem, jež přitahuje široké spektrum lidí s různým stupněm odbornosti a erudice. Bádání a hloubání nad touto problematikou se nevyhnulo ani akademické obci napříč celou Evropou a Spojenými státy. Zhruba od 60. let 20. století se začaly i na tomto poli objevovat první vlašťovky a někteří sociální vědci, psychologové, psychoterapeuti a mnozí další se právě v tomto období vůbec poprvé začali hlouběji zabývat tematikou uspořádání vztahů mezi muži a ženami, proměnami mužských rolí, mužské identity, emancipace a mnohými dalšími podobnými záležitostmi. Proměna rolí mužů a s tím související témata se tak staly velmi často analyzovaným sociálním jevem i v našich zeměpisných šířkách, což je ale vzhledem k naší kulturní, sociální a ideové sounáležitosti se západním kulturním okruhem, a tudíž z velké míry i stejným sociálním a kulturním problémům, zcela logické a očekávatelné.

Proměny rolí mužů v euroatlantické kultuře jsou spjaty s mnoha dalšími fenomény, které prostupují celou naši společnost a její existenci a fungování. Souvisí do značné míry s nastavením a fungováním rodiny jako celku a také se sociálním a hospodářským vývojem a mnoha společenskými změnami a otřesy, které změnily směřování i náhled na mnohé záležitosti spojené s uspořádáním vzájemných vztahů mezi muži a ženami a následně i na role mužů v rodině a společnosti. Mužské role jsou pak stereotypně nahlíženy optikou, v níž se muž obvykle jeví jako nadřazený a dominantní element celého systému, společnosti a v neposlední řadě i rodiny. Na jednu stranu se dnešním mužům ve srovnání s předchozími generacemi naskýtají neuvěřitelné možnosti rozvíjet se, být úspěšný a vyniknout skrze sebeprosazení se v rozličných oblastech lidského konání a nejrůznějších aktivit a měli bychom být za to vděční, na druhou stranu se vynořují mnohá nebezpečí, která mohou dnešní generaci mužů strhnout do

pomyslné propasti mnohem snáze než kdy dříve. Pokud bychom přešli k nejrůznějším faktům nebo ukazatelům, jež mohou přinášet určitou výpovědní hodnotu o změnách a stavu dnešní mužské populace ve srovnání s těmi předchozími, uvedl bych následující – dle nejrůznějších statistik měření mužům v západní společnosti za poslední léta pravidelně klesá hladina testosteronu. Oproti tomu si ovšem zase dnešní muži mohou snáze dopřát a vychutnat být otci „na plný úvazek“ a při kontaktu a komunikaci s dětmi uplatňovat jinak dříve typicky ženské atributy, což se dříve příliš nenosilo. Došlo i ke zrušení unifikující a pro drtivou většinu mužů otravné povinné branné služby, kterou ovšem mnozí považovali za poslední příležitost k zmužnění, resocializaci a ztotožnění se s některými pro běžný život potřebnými návyky. Beze změn nezůstává ani výchova dětí a některé manželské páry přistupují k prohození rolí ve výchově, a tak mnozí muži přebírají péči o děti od nejtělejšího věku a některé matky se naopak stávají živitelkami rodin a nahrazují v této dříve tradiční mužské roli své partnery. Nejrůznější časopisy, magazíny či ženské rubriky novinových plátků zase mnohdy žehrají, že muži už nejsou, co bývali, a nechtějí o ženy bojovat a chránit je. Na druhou stranu mají ovšem ženy v různých oblastech mnohem větší práva a možnosti, o nichž si dříve mohly nechat jen zdát. Podíváme-li se na ideály mužské krásy, které jsou prezentovány v médiích a nejrůznějších reklamách, můžeme vyzorovat, že i v této oblasti dochází k neustálým posunům. I když by se jistě našlo ještě mnohem více záležitostí z oblasti sociálně-kulturního uspořádání vztahů mužů a žen, kde bychom vyzorovali velké změny, přejdu nyní k dvěma různým pohledům nebo spíše hodnocením proměn mužských rolí. V naší kultuře je totiž toto téma úzce provázáno se změnou v uspořádání vztahů mezi muži a ženami a v návaznosti na to i s rozsáhlými změnami v konfiguraci a fungování celé společnosti a následně i rodiny, od čehož se pak následně odvíjí tlaky a nejrůznější incentivy, které ovlivňují směřování, rozhodování a vnitřní pochody mužů, což má následně zase vliv – zpětnou vazbu na proměny rolí mužů. Realitou ovšem zůstává, že názory a postoje vztahující se k tematice proměn rolí mužů se velmi rozcházejí. Pokud bychom celou záležitost notně zjednodušili, můžeme rozdělit názory a postoje k proměnám rolí mužů do dvou různých táborů s odlišnými tendencemi v hodnocení nastávajících změn. I když se postoje a názory v rámci těchto táborů často značně liší, lze vyzorovat, že

zatímco jeden tábor zastává tezi, že proměny role mužů v naší euroatlantské kultuře jsou minimálně do určité míry provázány s tzv. krizí mužů, druhý tábor zohledňuje a připomíná především pozitivní stránky nastalých změn a vyzdvihuje přínos v oblasti rozvoje a navýšení míry ženských práv a neustále pokračující proces emancipace nebo někdy také osvobození žen. Avšak oba sociální fenomény, jak mužská krize či ztráta identity, tak na druhé straně ženská emancipace, obroda či jakkoliv jinak tento sociální fenomén nazveme, se mi osobně jeví být spíše až důsledkem společenských a hospodářských proměn, což také vícekrát vyplýne z mnohých částí této práce. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že se zde vlastně jedná o vysvětlení kruhem – proměny role mužů, které jsou provázány se změnami v rámci rodiny a společnosti, mají dle prvního tábora určitý vliv i na kupící se problémy určité části mužské populace v (post)moderním světě. Ačkoli už bylo v Čechách napsáno několik bakalářských a diplomových prací na témata spjatá či spřízněná s proměnami mužských rolí, včetně krize mužské identity či obecně krize mužství, je až s podivem, že co se autorství týče, jednalo se výhradně o ženy.

1.1. Motivy k výběru tématu

V dnešní době se v rámci převažujícího diskurzu společenských věd zdůrazňuje a poukazuje především na útlak a znevýhodňování žen, i když nejnovějším trendem je, že se postupně v čím dál větší míře začínají analyzovat a z různých stran rozebírat i mnohé aspekty spjaté s proměnami rolí mužů a jejich postavením v rámci společnosti. Z různých průzkumů samozřejmě vyplývá, že v určité míře a na určitých místech stále nastávají situace, kdy jsou ženy oproti mužům významně znevýhodňovány a diskriminovány. Na druhou stranu je ovšem dobré připomenout, že feminismus a s ním ruku v ruce jdoucí proces emancipace žen začaly od 19. století postupně přinášet (samozřejmě společně s mnoha dalšími faktory) mnohé změny do uspořádání vztahů mezi muži a ženami. Mám spíše za to, že tyto změny přinesly více pozitivního pro ženy než pro muže (ačkoli i tato tvrzení bývají někdy zpochybňována – např. za komunismu musely najednou mnohé ženy namísto „pouhé“ práce v domácnosti zastat navíc i práci ve veřejném či státním sektoru). Jejich možnosti se

mnohonásobně zvětšily, postavení a status taktéž, zatímco muži v obecné rovině ztratili své dřívější pozice a jejich společenský status se v celkovém souhrnu v průměru snížil, a to právě na úkor žen. Jejich reálné příjmy se rovněž ztenčily, ve srovnání se ženami se propadají i dle stupně dosaženého vzdělání a v oblasti péče o rodinu a domácnost jsou ženy stále často považovány za lepší, ne-li nenahraditelné. To se následně samozřejmě projevuje při rozvodových řízeních, kdy drtivou většinu dětí dostávají do péče matky. Uvážíme-li v potaz statistiky z dalších oblastí života či smrti – míru civilizačních chorob, počty sebevražd, střední délku života atp., ono nerovné postavení mezi muži a ženami, o němž se tak často mluví, se mi osobně vůbec nejeví jako jednostranné. Naopak ve mně postupem času uzrál dojem, že se o nerovnostech a různých formách diskriminace nepíše a ani nemluví vyváženě. Ne, že bych snad ženám nepřál jejich nové možnosti nebo jim chtěl upírat jejich nově nabytá práva, ale osobně mám za to, že se dlouhou dobu poukazovalo na útisk a znevýhodňování žen, a na druhou stranu se trochu pozapomnělo na některé problematické záležitosti v uspořádání vztahů mezi muži a ženami, které znevýhodňují nebo přináší různé komplikace do života mužů. Jde především o mnoho často protichůdných očekávání a nejrůznější tlaky, přání nebo ideje, jež není v jednom životě možné skloubit dohromady a naplnit a potěšit všechny zainteresované strany kolem vás, ať už na personální nebo interpersonální úrovni. Myslím si, a je to jen můj osobní názor, že vzhledem k faktu, že ženy musely v obecné rovině v minulosti projít těžkými etapami, kdy čelily nejrůznějším formám útlaku či diskriminace, se dnes mnohem snadněji vypořádávají s nejrůznějšími těžkostmi a náročnými podmínkami než muži a jsou v průměru schopné snášet mnohem větší zátěž. To může být samozřejmě dáno i určitým biologickým předurčením nebo i rozdílnou socializací, výchovou a různým vlivem otců a matek na dcery a na syny. Mám ale za to, že právě těžké okolnosti a životní podmínky žen, obzvláště v minulých dobách, ale samozřejmě pro mnohé i dnes, výrazně přispěly k tomu, že si dnešní ženy již vystačí bez mužů a jsou ve většině oblastí života v průměru schopnější a odolnější než muži. A právě ona určitá převaha žen nad muži v některých významných socio-ekonomických ukazatelích je vlastně i důvodem, proč jsem původně chtěl psát tuto diplomovou práci na téma krize mužské identity nebo obecněji krizi mužského pokolení. I když je i dnes zřejmé, že některé ženy

zakouší útisk, ponížení či různé formy diskriminace a mnoho z nich je taktéž značně přetíženo, nic to nemění na skutečnosti, že míra útlaku a negativních životních zkušeností, dle mnohých autorů, narůstá i v rámci mužské populace.

1.2. Struktura a zařazení práce

Problematika uspořádání genderových rolí byla od samého počátku nově vzniklých sociálních a humanitně zaměřených věd doménou sociologie a psychologie, respektive sociologie rodiny, sociální psychologie či psychologie rodiny. Z relativně nových vědních disciplín sociologie a také gender studies, jež se mužským pokolením vždy zabývaly, se dokonce vyčlenil nový speciálně zaměřený obor, který se s tématem diplomové práce prolíná pravděpodobně nejvíce – men's studies. I když je, co se týče samotného zaměření práce stěžejní disciplínou sociologie, budu se kvůli značným tematickým přesahům a provázanostem zabývat i texty autorů psychologické nebo historické provenience, dále také sociální psychologií, psychoterapií, antropologií, ekonomii nebo filozofií.

Práce se kromě úvodu a závěrů sestává z dalších pěti částí. Z důvodu větší celistvosti teoretické části práce jsem se rozhodl, zařadit její závěr na konec teoretické stati – tedy před návrh vyučovací hodiny. V první části práce se chci věnovat především rodině – její definici, pojetím a vztahům (přeneseně tak i rolí mezi muži a ženami), funkcemi, postavením muže a vůbec celkovým vývojem a změnami ve vztazích a konfiguraci rodiny, k nimž došlo v minulých dobách. Úplně na začátku stati věnující se rodině přiblížím rozpravu vědecké obce nad otázkou patriarchátu a matriarchátu, kterou bych pochopitelně mohl zařadit i do následující části o proměnách rolí mužů, ale protože obě části nelze zcela jednoznačně oddělit a do značné míry se prolínají, umístím ji i kvůli chronologické posloupnosti do první části.

Ve druhé a nejrozsáhlejší části práce zanalyzuji a přiblížím vývoj proměn rolí mužů v naší kultuře, přičemž na počátku kapitoly podám příklady některých anomálií, které se vymykají stereotypnímu pohledu na genderové uspořádání rolí. Ve třetí části práce se zaměřím na genderový konflikt mezi prací a domácností a na rozdělení rolí v rámci domácností, kde se za poslední dekády uskutečnily markantní změny a posuny. Rovněž se domnívám, že právě pasáž o

domácích pracích, doplněná mnoha novými průzkumy a statistikami, může být zajímavým obohacením výuky a poslouží k zatraktivnění celého vyučování. Čtvrtá část pak poukáže na některé problematické aspekty spojené s bytím a postavením muže či ženy a jejich rolemi v naší kultuře. Opomenuli závěr, tak v poslední páté části – konkrétně v návrhu vyučovacího plánu k dané tematice – popíšu průběh vyučovacích hodin a představím aktivity, které budou doprovázet danou výuku a interakci s žáky. Zmíním se tu rovněž o některých teoretických konceptech spjatých s pedagogikou a taktéž o státem nastavených parametrech pro výuku ZSV. Na začátku této části tak představím základní kontury klíčových kurikulárních dokumentů a některé způsoby a metody výuky, z nichž budu při výuce vycházet.

1.3. Cíle a metodologie práce

Vzhledem k předešlému úvodu a nastínění struktury je pravděpodobně zřejmé, že kostrou práce budou nejrůznější poznatky teoretického rázu, jež budu prokládat relevantními výzkumy kvantitativního charakteru. Rozhodl jsem se taktéž, a to i kvůli svému studijnímu zaměření, příležitostně doplnit teoretickou část krátkými pasážemi s osvětlením, jak se daná část může využít v praktické rovině při výuce. Sociální jev proměny rolí mužů v euroatlantickém prostředí je natolik rozsáhlé a komplexní téma, které navíc souvisí s mnoha dalšími sociokulturními dimenzemi, že ho na tak malém rozsahu prakticky nelze adekvátně postihnout se všemi pro něj důležitými charakteristikami a atributy. Základní konfigurace rodiny, domácí práce, feminismus, role otců a její proměny, diskriminace žen, nadvláda mužů, globalizace, matriarchát, role mužů jako živitelů rodin, gender, historické proměny v pojetí rodiny, krize mužské identity, ženská hnutí za emancipaci, atomizace a fragmentace společnosti, proměny v sociálním a emocionálním chování mužů, ekonomické změny a proměna struktury příjmů rodiny a další mnohá témata – to vše pochopitelně nelze do detailu zanalyzovat a zařadit do jedné diplomové práce. Vzhledem ke skutečnosti, že mám za úkol představit diskuzi k proměnám rolí mužů v euroatlantickém prostředí a následně navrhnout plán vyučovacích hodin, zohledňuji při strukturování a tvorbě celkové koncepce práce také fakt, že má napomoci kvalitnímu a atraktivnímu vyučování k proměnám rolí mužů.

Cílem této práce tedy je přinést nejrůznější fakta, údaje, statistiky a ukazatele vážící se k proměnám rolí mužů. V rámci práce však také představím různé mnohdy protikladné přístupy a ideje vztahující se k tematice proměn rolí mužů v našem prostředí takovým způsobem, abych mohl připravit a následně i vést kvalitní a atraktivní vyučování. Součástí historicko-kulturní analýzy pak budou proměny v konfiguraci rodiny a v návaznosti na to i změny v postavení a roli muže. Přestože se mění svět i společnost kolem nás a je zřejmé, že staré pořádky a formy uspořádání společnosti či rodiny se globálně nevrátí, je k správnému uchopení problematiky a popsání proměn role muže třeba znát i tyto dřívější formy uspořádání rodiny a mít povědomí o celkovém vývoji ve společnosti v průběhu historie. Věřím, že se studenti skrze mé výukové metody budou moci co nejvíce přiblížit a rozvinout schopnosti samostatného a kritického myšlení, jež bude schopné přinášet vlastní závěry a analýzy nejrůznějších jevů a událostí v našem 21. století.

2. Rodina – definice, vývoj, pojetí, funkce

Jak jsem již zmínil v úvodu, změny v rolích mužů v naší kultuře úzce souvisí se strukturou společnosti, respektive rodiny. Stručně a velmi zjednodušeně by se dalo říci, že změnu ve fungování a konfiguraci společnosti doprovází změny ve fungování a nastavení rodiny. Společnost a rodina se pak následně vzájemně ovlivňují a pochopitelně přispívají k daným změnám. Na základě všední reality druhé poloviny dvacátého století a třetího tisíciletí je dnes nezpochybnitelným faktem, že se tradiční uspořádání rodiny (a díky tomu nakonec i různé role v ní) naprosto změnilo a přetavilo se do zcela jiné podoby a způsobu existence. S tímto faktem jsou samozřejmě spjaty i nejrůznější překotné proměny, které pak v různých formách vyplouvají na povrch v široké škále nejrůznějších vědeckých publikací nebo výzkumech, ale i časopisů a periodik denního tisku. Vzhledem k tomu, že jsou proměny role muže a diskuze spojené s tímto tématem neoddělitelné od fenoménu rodiny, považuji za nezbytné, abych rozvedl, co se pod pojmem rodina vlastně skrývá, a přiblížil, co tento pojem obnášel v průběhu historie. Stejně tak jako se měnilo a stále mění základní nastavení a pojetí rodiny, mění se i role muže v rodině.¹ Možná vůbec nejznámějším a navíc také úplně nejpůvodnějším sporem v oblasti uspořádání vztahů mezi muži a ženami jak v rodině, tak v celé společnosti je spor o existenci matriarchátu – o to, které pohlaví uvnitř rodiny a následně i celé společnosti představovalo vedoucí prvek.

2.1. Patriarchát vs. matriarchát

V této linii už se dlouhou dobu vede navýsost zajímavý spor vědecké obce o historický vývoj v nastavení vztahů, respektive dominanci mezi muži a ženami – zatímco velká část badatelů se domnívá, že prvotní pospolitosti žily v rámci tzv. matriarchátů, kde dominantní pozice ve struktuře společnosti zastávaly ženy, jiná dnes podstatně menší jim oponuje a tuto tezi zásadně

---

¹ V tomto ohledu je velmi zajímavá poznámka Ferdinanda Mounta: *v jiné souvislosti poznamenal, že všechny ideologie jsou inherentně nepřátelské rodině, že se jí snaží interpretovat po svém a využít ji pro své vlastní cíle, čemuž se rodina od věků úspěšně brání, sledujíc neúchylně svoje vlastní cíle, které jsou v podstatě neměnné. Zřetelné je to ovšem zejména těsně po revoluci, tedy po výměně vládnoucí ideologie. Každá revoluce je otevřeně nebo skrytě nepřátelská rodině. Nemůže jinak, protože rodina představuje pro každé hnutí základní konkurenční loajalitu. Odčerpává síly i těch nejvěrnějších stoupců a rozptyluje jejich pozornost od revolučního zápasu* (Možný, 1991, s. 17).

odmítá. Například jeden z významných českých psychologů Oldřich Matoušek, zastánce první teze, ve své práci uvádí:

Prvobytně pospolná společnost se vyznačuje kolektivní prací, společným vlastnictvím výrobních prostředků a spotřebou. Muži i ženy žijí ve skupinách nazývanými klany, ve kterých neexistoval volný výběr partnerů. Fungovalo zde tzv. skupinové manželství. V těchto svazcích se rodily společné děti, u nichž nebylo zřejmé, kdo je jejich otcem. Můžeme předpokládat, že díky takovému uspořádání měly matky k dětem mnohem blíže, čímž měly i v celém společenském systému stále důležitější postavení. Podle převládajícího názoru byla základní jednotkou prvobytně pospolné společnosti neustále sílící tzv. rodová mateřská občina. Společnost se zákonitě stávala matriarchální. Vznikl tedy matriarchát, kde hlavní obživou bylo sběračství, které doplnil lov jako výsost mužů. Společnost založenou na ženských hodnotách dokladují i kulturní nálezy z jihovýchodní Evropy a z Blízkého východu. Nejvyšším božstvem v tehdejší společnosti byla „Velká matka, matka země“. Taková společnost nevedla války a majetek se pravděpodobně dědil z matky na dceru (Matoušek, 2003, s. 24).

Naopak sociolog Steven Goldberg ve své knize Nevyhnutelnost patriarchy uvádí, že *asymetrické uspořádání mezi muži a ženami je tak hluboce vtisknuto do základních pravidel lidské biogramatiky (zakotvené v hormonálním řízení našeho chování), že usilovat o změnu je tu bezúčelné – a není to ani žádoucí.* Podle Goldberga lze u všech známých společností zdokumentovat fakty, že v nich existuje určitý stupeň diferenciací sociálního chování podle pohlaví a nakonec i mužské dominance. Rovněž, když cituje díla všech světově známých antropologů, popírá hypotézu o primárním matriarchátu (Goldberg podle Možný, 1990, s. 142-143). Tento pohled ovšem byl už i v období sedmdesátých let ostře kritizován a lidé s podobnými názory jsou i dnes často obviňováni z nevědeckého přístupu k výzkumu. Později taktéž přichází mnohé další studie, které zpochybňují tuto teorii, kterou mimo Goldberga pochopitelně zastávali i mnozí jiní badatelé. Jedná se o zpochybnění skrze zaměření výzkumného pole badatele. Mnozí vědci podle této kritiky totiž podlehlí klamu, kdy se až příliš zaměřili na mužské kategorie pro určení dominance a opomněli pohlížet na rozdělení rolí v životě společnosti celistvě. Například Annette Weiner v jedné

ze svých studií už roce 1976, tedy po uvedení díla *Nevyhnutelnost patriarchátu*, předkládá příklad domorodého kmene Trobriandů. Její práce popisuje život a fungování kmene Trobriandů v Papui-Nové Guineji, který dává uznání a autonomii ženám skrze jejich matrilineární instituce, zatímco muži cestují z ostrova na ostrov usilující o nabytí moci a politických pozic. Obzvláště kritizuje výzkum B. Malinowského, jenž ve vzájemných vztazích jednostranně potvrzoval mužskou dominanci a faktickou existenci patriarchátu a který dle ní opomněl zaměřit pozornost k určitým klíčovým oblastem, v nichž trobriandské ženy hrají v jejich společnosti klíčovou roli. Malinowski se tak dle ní až příliš exkluzivně zaměřil na muži ovládanou politiku. A. Weiner skrze svůj objev zpochybnila tehdy převažující teorie a potvrdila, že trobriandské ženy mají moc a že vstupují do rolí, které jsou symbolicky, strukturálně a funkcionálně významné pro vedení trobriandské společnosti. *Povolili jsme politice ovládané muži, aby strukturovala naše myšlení o jiných společnostech, a sami jsme tak uvěřili tezi, že jestliže nejsou ženy vedoucí – dominantní v politické sféře vzájemných vztahů, tak jejich moc zůstává přinejlepším okrajová* (A. Weiner, 1996, s. 227-228).²

Tyto rozmanité pohledy podkrývající samou podstatu a počátky rozdělení elementárních rolí mužů a žen v rodině a potažmo i společnosti tedy budou moci posloužit jako názorná ukázka, jak lze na tento fenomén nahlížet.

2.2. Rodina – definice a prognózy

Zhruba od devatenáctého století je za rodinu v rámci naší společnosti považováno soužití minimálně dvou osob – manžele nebo osoby v prvním stupni pokrevního příbuzenství. Převažujícím rodinným modelem ale v tomto období bylo a stále je svazek muže a ženy ve formě monogamické párové rodiny. I dnes v odborných publikacích pochopitelně nalezneme různé definice

---

² V některých primitivních kmelech se setkáváme s matriarchátem a tzv. feminizovanými muži. Lze usuzovat, že řada patriarchálních společností vzešla právě ze společností, kde vládly či přinejmenším měly významné postavení ženy. „Původní ekonomická i politická moc žen je v nich vesměs vykreslená jako tyranie (...). Nastolení vlády mužů je vyloženo jako spravedlivý krok, který vnesl do společnosti řád a ženy náchylné k „dábelským svodům“ vykázal do patričních mezí“ (Křížková, Pavlica, 2004, s. 13). Tvzení o matriarchální společnosti nadále potvrzují a rozvíjí i mnozí jiní výzkumníci. Otázkou ovšem zůstává, jaké rozložení sil a moci – jak v rodinách, tak ve společnosti v tehdejších společnostech přetrvávalo.

rodiny. Například Oldřich Matoušek rodinu definuje následovně: *Rodina je unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje specifické a univerzální* (Matoušek, 1997, s. 9). Naproti tomu sociologové Anthony Giddens či Ivo Možný uvádějí definice následující: *Sociální zařízení, jehož základním účelem je vytvářet soukromý prostor pro reprodukci společnosti, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus* (Možný, 2006, s. 14). A. Giddens podává jednodušší popis, když rodinu představuje jako *skupinu osob spřízněných pokrevním poutem, sňatkem či adopcí, která tvoří ekonomickou jednotku, v níž jsou dospělí členové a členky zodpovědní za výchovu dětí* (Giddens, 1999, s. 38).

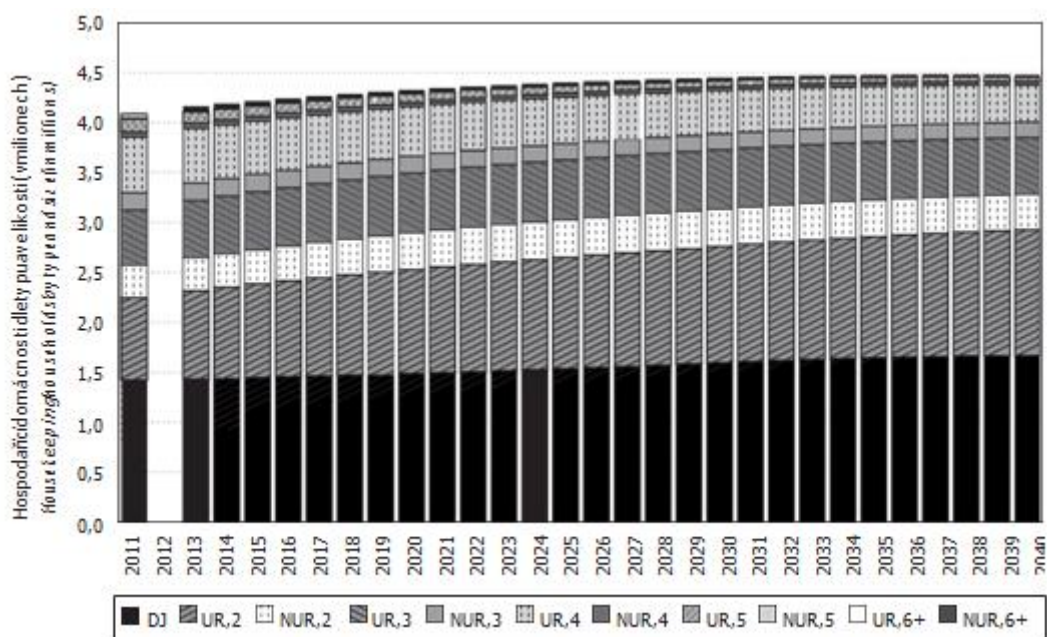
Rodina je tak vlastně vůbec nejstarším společenským uspořádáním, které drží pohromadě skrze nejrůznější vztahy a činnosti zabezpečujícími potřeby svých členů a následně vlastně i společnosti jako celku. Během různých historických epoch prochází rodina neustálými proměnami, co do velikosti, významu i vlastního začlenění do společnosti a státních struktur. V návaznosti na mnohé změny a otřesy, jimž musí rodina kvůli mnoha faktorům odpradávná nutně čelit, upozorňuje Jan Sokol v jedné ze svých přednášek, že bychom jako lidé neměli na tyto proměny nahlížet negativisticky. Jako příklad nehodný následování uvádí římského básníka Horatia, který v jednom ze svých děl, sepsaném již na sklonku svého života, láteří na tehdejší úpadek rodiny *a přitom ho ani nenapadne, aby si opatřil pár volků a vrátil se do světa svých předků* (Sokol, 2017).

Rodina se totiž zákonitě musí adaptovat různým společenským otřesům, proměnám a revolucím a změny v konfiguraci rodiny se pak zase samozřejmě promítají do podoby a fungování společnosti. V dnešní době, kdy na plné obrátky probíhá proces sjednocování a propojování jednotlivých ekonomik, společností a kultur – což je velmi zjednodušená definice globalizace – a tyto společnosti se v rámci státních celků stále více atomizují a individualizují, není o proměnách rolí mužů snadné psát a analyzovat je, protože více než kdy předtím můžeme pozorovat diverzifikaci rolí mužů podle jejich společenského statusu, životního směřování, formy soužití nebo i mnohých jiných záležitostí. Anthony Giddens hodnotí současnou situaci okolo rodiny následovně: *Ačkoli v detailech se jednotlivé společnosti liší, téměř v celém industrializovaném světě*

jsou viditelné stejné trendy. V tom, co bychom mohli nazvat standardní rodinou padesátých let – kde oba rodiče žijí společně se svými manželskými dětmi, kde je matka celodenně v domácnosti a otec je živitelem rodiny – žije dnes pouze menšina lidí. V některých zemích pochází více než třetina všech novorozeňat z nemanželského poměru a prudce narostl – a vše nasvědčuje tomu, že se dále ještě zvýší – také podíl lidí, kteří žijí sami (Giddens, 2000, s. 76). Na podporu posledního tvrzení zmíním i studii z našeho prostředí, kterou vypracoval Český statistický úřad. ČSU k tematicky zaměřeným grafům poznamenává: *Na odhadované struktuře a velikosti domácností se budou projevovat očekávané změny v demografickém chování, především stárnutí populace, spolu se sníženou intenzitou sňatečnosti, obecně nižší úrovní plodnosti a vysokou úrovní rozvodovosti. Nejvýraznější nárůst je očekáván mezi domácnostmi jednotlivců, kterých by mohlo být ve střední variantě v roce 2040 o 17 % více než v roce 2011. V případě úplných a neúplných rodin se budoucí vývoj bude významně lišit podle počtu členů domácnosti. Zatímco u úplných rodin by měla jediný dlouhodobě početně vzrůstající typ domácnosti představovat dvoučlenná úplná rodina (tj. tvořená pouze párem bez dětí), s významným zastoupením starších osob, u neúplných rodin by se měla v dlouhodobém horizontu projevovat stagnace či snižování počtu u všech velikostních kategorií, přičemž domácnosti s vyšším počtem členů budou spíše ubývat na významu (Habartová, 2014, s. 31).* Na obrázku dole může čtenář zhlédnout prognózu z dílny Českého statistického úřadu vztahující se k možnému budoucímu vývoji zastoupení různých typů a velikostí domácností na našem území. Pod daným obrázkem jsou uvedeny vysvětlivky, který typ a velikost rodiny představují jednotlivé vzory znázorněné na obrázku.

Obrázek 1 Hospodařící domácnosti dle typu a velikosti, Česká republika, 2011, 2013-2040, střední varianta

Pozn.: 2011 reálná data. NUR, 6+ – Neúplné rodinné domácnosti se 6 a více členy; NUR, 5 – Neúplné rodinné domácnosti s 5 členy; NUR, 4 – Neúplné rodinné domácnosti se 4 členy; NUR, 3 – Neúplné rodinné domácnosti se 3 členy; NUR, 2 – Neúplné rodinné domácnosti se 2 členy; DJ – Domácnosti jednotlivců; UR, 6+ – Úplné rodinné domácnosti se 6 a více členy; UR, 5 – Úplné rodinné domácnosti s 5 členy; UR, 4 – Úplné rodinné domácnosti se 4 členy; UR, 3 – Úplné rodinné domácnosti se 3 členy; UR, 2 – Úplné rodinné domácnosti se 2 členy

Zdroj: *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. Český statistický úřad, 2014, **56**(1) [cit. 2017-05-05]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20555385/130053_14-01.pdf/eef915a4-2ea4-4934-93ad-63928274bd08?version=1.0

I když je nasnadě, že se v případě nárůstu počtu domácností jednotlivců především vzhledem k stárnutí populace bude jednat ve velké míře o seniory, vzhledem ke struktuře rozložení jednotlivých věkových kategorií je zřejmé, že narostou i celkové počty singles. Tento demografický trend spolu s mnoha dalšími mě osobně vede k řečnické otázce, jakým mužům se vlastně v rámci této práce věnuji. Vzhledem k výše popsáným faktům – demografickému stavu a vývoji ve společnosti a její rozsáhlé a stále postupující atomizaci a fragmentaci – je dle mého názoru stále těžší popisovat a analyzovat proměny rolí mužů. Je nezbytné se zamyslet, jakou proměnu a kterých mužů přesně vlastně budu zkoumat a analyzovat. Bude se snad jednat o singles narozené za Husákovy éry, vdovce nebo muže, kteří mají několik dětí s různými partnerkami? Nebo půjde o manželkami opuštěné muže, kteří žijí se svými dětmi, či snad o homosexuálně orientované muže žijící v registrovaném partnerství nebo bez něj ve společné domácnosti? Nebo své úsilí a pozornost zaměřím na muže, kteří žijí v klasickém manželství s jednou manželkou? A pokud si vyberu tuto kategorii, bude se jednat o muže bezdětné, s jedináčkem nebo pěti dětmi? Otázkou rovněž zůstává, o jakou věkovou kategorii vlastně půjde. Budu analyzovat muže, kteří se narodili až po sametové revoluci a ještě nedosáhli třiceti, nebo půjde o muže padesátileté či ještě starší? A to raději vynechám otázky po původu nebo národnosti popisovaných mužů. Pro určité upřesnění chci podotknout, jak už vyplývá i z dosavadního obsahu, že jde především o obecnou analýzu. Přesto chci předem upozornit, že ač je celá práce spíše obecnější povahy a v jisté rovině se tak zaměřuje na všechny muže, zacílím tuto práci předně na muže, kteří žijí v párovém soužití – avšak nikoli výlučně – a domnívám se, že je zřejmé, že obecná podstata práce zajišťuje, že se práce bude někdy dotýkat i mužů, kteří náleží do kategorie, jež už je samostatným společenským fenoménem, a sice singles. Osobně se rovněž domnívám, že jestliže k cílům práce patří představit současnou diskuzi k proměně rolí mužů v euroatlantské kultuře, pak nemůže být lepšího výchozího bodu než právě zde – na pozadí předcházejících otázek. Povaha práce a poslední úkol ze zadání – navrhnout plán vyučovacích hodin k tématu proměn rolí mužů do předmětu základy společenských věd na střední škole, kde má učitel při vyučování rozmanité vzdělávací cíle – by mělo spíše

podporovat interdisciplinární charakter práce, což přispívá i k aplikaci nejnovějších výukových trendů.

2.3. Historický vývoj a různá pojetí rodiny

Kvalitní a detailní deskripce historického vývoje rodiny může vydat na stohy knih, pro potřeby této práce se ale čtenář musí spokojit s hrubým nástinem některých typických modelů. Sociolog Ivo Možný udává, že v době antiky existovala dvě různá pojetí rodiny.

Na jedné straně to, co bychom dnes nazvali domácností – tedy společenství lidí, jež spolu bydlí a hospodaří, přičemž „domácnost“ podléhá jedné autoritě, „hlavě rodiny“. Jde o představu vycházející z římského práva i Bible, neboť obě kultury, jichž je ta naše dědičkou v přímé posloupnosti, tedy kultura antická a židovská, počítaly do rodiny nejenom pokrevní příbuzné, ale vůbec všechny „v domě“, tedy zpočátku i otroky a později i služebnictvo. Druhé, stejně staré pojetí, platilo paralelně ve společenském vědomí vládnoucích tříd, ty za rodinu pokládaly systém širokého pokrevního příbuzenství (Možný, 1987, s. 5).

I jiní autoři se shodují, že je lépe v souvislosti s rodinou v minulých stoletích hovořit spíše o domácnostech – na úrovni domácností se totiž řešily záležitosti, které byly spjaté s jejím chodem a přežitím.

Jan Keller v daném ohledu uvádí: *mít svou vlastní domácnost zajišťovalo v tradiční společnosti pro člena jakékoliv vrstvy vyšší sociální pozici a vyšší životní jistotu, než jakou mohli očekávat členové téže vrstvy, kteří vlastní domácnost neměli. To platilo i pro vrstvy nejnižší, tedy například pro závislé rolníky. Existence vlastní domácnosti povyšovala i ty nejchudší v jistých ohledech nad masu bezprávných tuláků (Keller, 1992, s. 53).* Širší domácnost neboli v dnešním slova smyslu rodina tak plnila funkce, které dnes někdy nezastává ani nejbližší rodina – chudší lidé měli v těchto společenstvích možnost zajistit obživu pro své pokrevní rodiny a v rámci těchto komunit se jim tak dostalo přístupu ke zdrojům nebo možnostem, které jim umožňovaly přežít. Pokud ovšem porovnáme tehdejší postavení muže s tím současným, můžeme

konstatovat, že bez ohledu na příslušnost muže k rodině, mají dnešní muži formálně neskonale větší možnosti vertikálního společenského postupu.

V tradiční společnosti díky společným pracím trávili jednotliví členové domácností pospolu mnohem více času – díky nejrozličnějším vynálezům a inovacím pracovních postupů se i tato společnost měnila a štěpila a docházelo ke vzniku nových struktur, jak poznamenává Filipová:

Postupem času však díky dostatku potravin mohla vznikat také různá řemesla, ale i první specializovaná povolání a zemědělství už nebylo jedinou obživou. Výroba statků pomalu přestala sloužit pouze pro vlastní užitek. I přesto, že dělba práce byla stále složitější, převážná většina obyvatel ještě pořád pracovala v prostředí domova. Řemeslo se předávalo z generace na generaci, z domovů se lidé vzdalovali většinou, pokud chtěli své zboží udat. V tom případě s sebou brali i děti a pospolitost rodiny tak nebyla narušena. I v „pracovním procesu“, kdy se muž věnoval svému řemeslu, nezůstávaly děti stranou. Dívky většinou pomáhaly matce s obstaráváním domácnosti, vařením, vyšíváním a chlapci trávili čas se svým otcem, který je tomuto svému řemeslu učil. Význam společné práce spočíval také v předávání moudrostí, v tom, že chlapec měl možnost vidět svůj identifikační vzor, trávit čas s osobou stejného pohlaví a nevyrostat pouze v prostředí žen, jako je tomu většinou dnes (Filipová, 2011, s. 19).

Dalším klíčovým znakem, který musíme přiřadit k charakteristice dřívějšího fungování rodin, je jejich soudržnost, která zajišťovala jejich přežití. Jan Keller k tomu poznamenává: *Soudržnost rodin byla přímo existenční nutností v dobách, které předcházely ustavení monopolu na veřejné užívání násilí. Jakmile středověká knížata tento monopol na svém území prosadila, znamená to začátek konce soudržnosti rodiny. S dalším rozvojem mocenského monopolu stále méně platí, že žít bez rodiny je (až na specifické výjimky) nebezpečné a sociálně degradující (Keller, 2003, s. 44).* Mnoho z dřívějších funkcí rodiny se postupně přeneslo na bedra státních institucí nebo, jak dodává Keller, stát je na sebe z pragmatických důvodů převzal – *vyvlastnil rodinu mocensky, hospodářsky i sociálně. Bez vážnějších následků pro přežití svých členů mohla rodina ztratit (a také brzy ztratila) soudržnost a vnitřní solidaritu, která je nezbytná pouze v institucích, na nichž závisí reprodukce společnosti (Keller, 2003, s. 58).* V podstatě tak až do dnešní doby probíhá proces narušování

soudržnosti rodin, který jde ruku v ruce s umenšováním jejich funkcí a platí tak, že čím méně funkcí a činností bude rodina mít, tím méně jí bude potřeba.

Naproti tomu zcela jiná situace panovala v nejvyšších společenských kruzích u aristokracie – a to pochopitelně na prvním místě kvůli zcela jiným finančním podmínkám. Postavení muže a jeho dominance nad ženou ovšem zůstává zachována. Kupříkladu Jiří Klabouch popisuje nastavení vztahů mezi muži a ženami jako značně nerovné – co se týče nejvyšších vrstev, *žena v šlechtické rodině vlastně sehrává jen roli jakéhosi doplňku* (Klabouch, 1962, s. 107-108). V obecné rovině pak můžeme konstatovat, že tradiční nastavení rodiny a model uspořádání vztahů mezi muži a ženami se postupně a velmi pozvolně začaly měnit od dob osvícenství a napoleonských válek a ve 20. století došlo k ustanovení tzv. moderní rodiny, která se vyznačuje odlišným charakterem. Její uspořádání a postavení se neopírá o náboženské teze, má mnohé odlišné funkce, liší se rovněž velikostí a postavením svých členů a žena v ní má zcela rovnoprávné postavení. I v dalších společenských záležitostech dochází k mnohem většímu zrovnoprávnění mezi muži a ženami a nejen v důsledku tohoto faktu probíhá v genderových rolích mezi celá řada dalších změn.

Změny v uspořádání rodiny probíhaly postupně, avšak zhruba kolem 60. let se začíná formovat moderní rodina. Tyto změny zachycuje komentář od J. Goldthorpe popisující moderní rodinu, kdy se už pomalu ale jistě schylovalo k nástupu postmoderní éry naší společnosti:

Pro rodinný život na Západě platí pro poválečné období až do 80. let 20. století následující. Lidé v tomto období žijí déle než jejich předci a také se později žení a vdávají – tedy alespoň než jejich předci v 18. století. (V rozporu se všeobecným přesvědčením tu tedy platí, že lidé ještě před průmyslovou revolucí vstupovali do manželství později než lidé v 80. letech minulého století.) Měli taktéž méně dětí a ty navíc vychovávali v mladším věku. Výsledkem pak bylo, že manželské páry ve srovnání s rodinným nastavením v minulých epochách pokračovaly ve společném soužití i po osamostatnění se nejmladších potomků (Goldthorpe, 1987, s. 39). I když jsou některá tvrzení stále platná, došlo během posledních třiceti let v některých zmiňovaných oblastech k velkým posunům. Zatímco na sklonku 80. let Goldthorpe popisuje fungování moderní rodiny, platí, že se dnes již rodina, respektive domácnosti přenesly do další epochy postmoderní společnosti. Především díky proměně sociokulturního klimatu, kdy

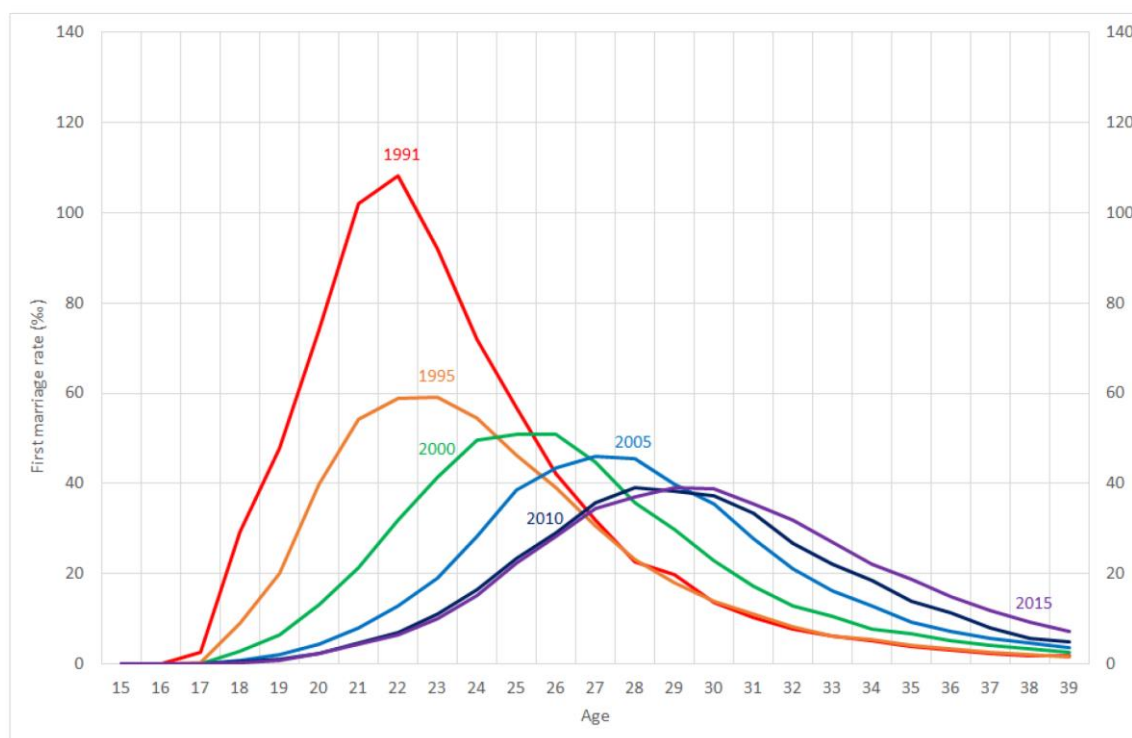
se mladí lidé žení a vdávají podstatně později (a to i v menší míře – pozn. autora), než je uvedeno v dané knize, tudíž neplatí ani tvrzení, že rodiče vychovávají své děti o dost dříve než v minulosti. Další významnou proměnnou v konfiguraci rodiny je mnohem menší míra institucionálního zakotvení manželství. *Postmoderní společnost na jedné straně nabízí lidem více individuální svobody a volby, na straně druhé jim přináší nové nejistoty a rizika. Jednou z takových nejistot je nejistota v rodinných vztazích* (Sirovátka, 2003, s. 39). Anglický sociolog A. Giddens ve své knize *Unikající svět* podává deskripci změny v pojetí rodiny následujícím způsobem:

Většina rodinného života se ale transformuje v důsledku rozmachu páru a párovosti. Manželství a rodina se staly tím, co jsem označil termínem skořápkové instituce: jmenují se stále stejně, ale uvnitř se jejich základní charakter změnil. V tradiční rodině byl manželský pár pouze jednou částí, a často nikoli hlavní částí, systému rodiny. Stejně, ne-li větší důležitosti nabývaly v každodenním společenském životě vazby rodiče k dětem a k jiným příbuzným. Dnes je jádrem toho, co se vydává za rodinu, pár, lhostejno zda manželský nebo žijící volně. Do centra rodinného života se pár dostával s tím, jak se zmenšovala ekonomická role rodiny, a základem vytváření manželského svazku se stávala láska nebo láska a sexuální přitažlivost (Giddens, 2000, s. 77).

Graf na další straně pak ilustruje jeden z aspektů, který je spojen právě s nárůstem pudovosti, a to výrazným zvýšením průměrného věku, v němž muži poprvé vstupují do manželství, a zároveň výrazným snížením počtu uzavíraných sňatků. Slova Giddense potvrzují rovněž parametry, jež pro definici rodiny stanovil Český statistický úřad, který za rodinu již nepovažuje dvě osoby, jež uzavřely manželský sňatek, ale dvě osoby žijící spolu v jedné domácnosti.

Obrázek 1 Fialův graf: Věk pro první manželství – vybrané roky - muži

Fig. 2: Age specific first-marriage rates – selected years – males

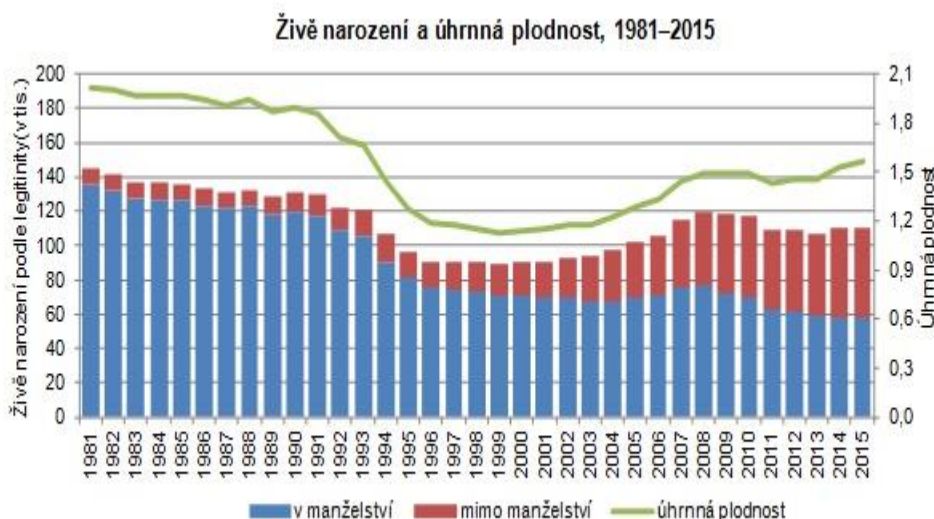
Zdroj: The 10th International Days of Statistics and Economics, *Conference Proceedings*;

FIALA, Tomáš. *CHANGES IN MARRIAGE AND DIVORCE RATES SINCE THE NINETIES* [online]. [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: https://msed.vse.cz/msed_2016/article/200-Fiala-Tomas-paper.pdf

Tento fenomén, zaměření se páru na sebe samé, je logicky doprovázen dalším jevem, a sice odvratem od plození dětí, jak poznamenává např. Matoušek: *Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí. Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů. Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu. Rodina je více*

privátním podnikem (Matoušek a kol., 2003, s. 181). Změny v emocionální oblasti se ovšem objevují i ve vztahu k dítěti. Český psycholog profesor Matějček uvádí: *Dítě má dnes pro rodinu mimořádnou citovou hodnotu. Po celá dlouhá staletí se hodně dětí narodilo a hodně jich umíralo. Věku dospělosti se dočkalo sotva každé druhé a ještě na konci 19. století, tj. v generaci našich prababiček, byla úmrtnost dětí do jednoho roku v běžných dobrých rodinách celých 25 %. Je samozřejmé, že rodiče neměli k dětem tak vyhraněný a silný citový vztah, jako mají dnes* (Matějček 2017, s. 308).³ Zhodnocení výše zmíněných tezí umožňuje kupříkladu graf, který na svých stránkách zveřejnil Český statistický úřad. Udává počet živě narozených dětí v jednotlivých letech od roku 1981 do roku 2015 a úhrnnou plodnost v České republice.

Zdroj: *Aktuální populační vývoj v kostce* [online]. [cit. 2017-04-25]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>

³ Zcela odlišně se k emocionalitě otců v dávnějších dobách vyjadřuje Adrienne Burgess. *Ačkoli písemné projevy byly kdysi velice formální, tehdejší otcové své emoce fyzicky nepotlačovali tak, jak je tomu dnes. Zdá se, že mnozí ani neskryvali pláč. „Můj nejdražší chlapče,“ psal Prince de Ligne svému zraněnému synovi, „necht“ tě Pán dopraví v bezpečí domů. Počítám dny, až se vrátíš, zulíbám tvé bolavé koleno...“ Je tak docela možné, že otcové v předindustriální Británii byli mnohem emocionálnější než mnozí dnešní muži* (Burgess, 2004, s. 43-44).

3. Proměny rolí mužů a nastavení genderových vztahů

Se změnami ve fungování a nastavení rodiny a společnosti dochází přirozeně i ke změnám ve vzájemných vztazích mezi muži a ženami a závažným způsobem se tak mění hierarchie rodiny a postavení muže v ní. V této kapitole představím historický vývoj postavení mužů a žen ve vzájemných vztazích a proměny rolí mužů a žen s určitým ohledem na diferenciaci společnosti. I když práce tohoto rozsahu nemůže pokrýt všechna období evropských či amerických dějin, uvedu zde pro osvětlení stavu před nástupem kapitalismu krátkou pasáž z knihy Lynn Abramsové. Ta tvrdí, že *ženy do období průmyslové revoluce prožívaly tzv. zlaté období. Ženy se díky tehdejšími konvencím těšily značné svobodě a dobrému společenskému postavení. Toto období skončilo, když koncem osmnáctého a ve století devatenáctém přišlo kapitalistické průmyslové hospodářství s ideologií oddělených sfér a vykazalo ženám místo v domácnosti a mužům ve světě práce, politiky a války* (Abramsová, 2005, s. 11). Ženy se tak rázem octly v roli domácích služek. Následkem těchto událostí se nutně musel snížit status a pozice žen ve společnosti. Na nově vzniklou situaci reagují vzdělané a progresivně orientované ženy. Feministické hnutí 19. století, ale samozřejmě i později, při své činnosti, aktivitách a formulaci idejí pak vycházelo (a stále vychází) z útisku, útlaku vůči ženám ve společnosti a rodině. Přetrvávající nerovnost a z toho vycházející rozdílné šance pochopitelně spolu s rostoucí úrovní vzdělání žen a několika dalšími socio-ekonomickými faktory způsobily vznik a následně další růst emancipačních snah žen. Ženy nemohly volit, nezastávaly žádné společensky významné funkce, vykonávání některých povolání bylo zhora nepředstavitelné, a tudíž i nemožné, rodinu reprezentuje a navenek je její hlavou muž. Jak jsem již shrnul v předcházejících kapitolách, nerovné postavení bylo na dennodenním pořádku – a z tohoto stavu vychází první úsilí o rovnoprávnost, které pokračuje a rozvíjí se až do dnešních dnů.

3.1. Historicko-politický exkurz – nadvláda ve vztazích?

Témata spjatá se sociální tematikou však jen zřídka nabízejí jednostranné náhledy a řešení. Inklinace k černobílému vidění světa proto není na místě ani zde. Pokusím se nyní o krátký historický exkurz do oblasti uspořádání vztahů mezi muži a ženami. Napříč celými dějinami našeho kulturního okruhu můžeme najít ženy, které v rozhodujících okamžicích ovlivňují důležité a často i nejzásadnější rozhodnutí známých mužů nebo samy přímo vládnou – namátkou můžeme zmínit jména jako Kleopatra, Xantippa, biblická Debora, Messalina, Marie Terezie, anglické královny, madam Pompadour, carovna Kateřina a mnohé další. Z nadhledu ovšem musí být patrné, že muž má obecně minimálně formálně „navrch“, což se mimo obecný komplex nejrůznějších socio-kulturně podmíněných zvyklostí, jež ovlivňovaly uspořádání vztahů, projevovalo často také v rámci tehdejších zákonů vztahujících se k manželství. Také se zde ale na druhou stranu nabízí konstatování, že formální rámec nemusí vždy plně postačovat k deskripci celého komplexu této odpradáva neustále znovu analyzované tematiky. Jestliže se podíváme (nejen) do historie, můžeme v různých historických epochách v rozličných oblastech lidské činnosti vyzorovat mužskou fascinaci ženami – žena byla opěvována a oslavována, což v konečném důsledku v určitém smyslu mohlo přispívat v oblasti vztahů k rovnějšímu uspořádání. V oblasti bájí pochopitelně existuje mnoho genderově zaměřených legend – mezinárodně nejznámější pochází pravděpodobně z pera slavného Homéra, kdy v dávném Řecku sváděla vojska několika národů boj o krásnou Helenu, ve středověku zase vznikala milostná, dvorná poezie, která opěvovala ženu a stavěla ji na vrchol tvorstva. V novověku pak mnozí příslušníci šlechtického stavu a pánové z vyšších vrstev sváděli boje a souboje na život a na smrt kvůli ženám, které se o to většinou vědomě nijak nezasloužily. Dalším zajímavým aspektem v tomto ohledu jsou válečné konflikty či bojové střety, v nichž vítězná strana často zmasakrovala poražené vojáky a následně i obyvatelstvo. Ženy, i když pro ně přežití za takových okolností mohlo přinést traumatické zážitky, byly těchto jatek často uchráněny. Pokud se posuneme k nedávné době a potopení snad nejznámější lodi Titanic, můžeme při zjišťování dat o obětech a zachráněných zjistit, že procentuální počet zachráněných žen zdaleka přesahoval procentuální počet zachráněných mužů. Zatímco mužů přežilo pouze dvacet pět procent a tři čtvrtiny z nich utonuly, osmdesát procent žen se zachránilo. Uvedený procentuální poměr

zachráněných mužů a žen je z velké části dílem mnohdy i dnes uplatňovaného principu, že žena jako bytost je vzácnější než muž (<http://www.titanicfacts.net/titanic-victims.html>). Jakou optikou bychom na tuto tragickou událost měli nahlížet? Osobně mám za to, že procentuální poměr zachráněných žen měl být vyšší, ale zároveň si uvědomuji, že tato i mnohé jiné otázky a záležitosti spojené s rovností pohlaví a gender tematikou jsou mnohdy natolik intimní a vycházejí z těch nejniternějších pohnutek, že bychom měli brát zřetel na individuální svobodu a nastavení každého z nás.

Vrátíme-li se ale k politice a vladařům – mohu uvést pravděpodobně jeden z nejznámějších příkladů faktické vlády ženy – markýzy de Pompadour, i když v roli formálního vládce Francie oficiálně vystupuje král Ludvík XV. Dnešní klasifikace tehdejších tradičních společností jako patriarchálních může narušit celá řada případů. Jedná se například o situace, kdy se vlády, ač stál u pomyslného kormidla státního útvaru formálně muž, chopila fakticky žena. Jistě, jsem si vědom, že uvádění reálií ze života vladařů různých zemí nemusí být vždy vhodné, příhodné a validní pro popis makro-reality proměn rolí a vztahů v obecné rovině. Na druhou stranu jde ovšem o úroveň, která je často, alespoň co se týče období před mnoha sta lety, zmapována do těch nejmenších detailů a podrobností. Zároveň se také domnívám, že mnoho obdobných případů ve vztazích mezi mužem a ženou se vyskytlo i na nižší společenské úrovni. Doslova učebnicovým příkladem takového vztahu na nejvyšších místech se stal, jak jsem zmínil výše, jeden z nejznámějších evropských monarchů novověku – francouzský král Ludvík XV. (1715-1774), který proslul jako jeden z nejrozmařilejších panovníků historie. Jeho pověstná milenka markýza de Pompadour podle mnoha historiků ovládala krále a de facto vládla Francii místo něj. Klabouch k tomu poznamenává: *Ludvík přinutil dokonce svou nebohou manželku, aby přijala jeho souložnici mezi své dvorní dámy. Markýza odírala krále o miliónové sumy, nechala pro sebe stavět skvostné zámky, dosazovala své oblíbence na nejdůležitější místa. Její otec, chudý účetní, odsouzený kdysi za zpronevěru na šibenici, stal se nyní markýzem a dostal od krále panství a jakýsi vzdálený příbuzný – bubeník u vojska, zemřel v hodnosti maršála Francie* (Klabouch, 1962, s. 103-104). Aktuální politická scéna v našem euroatlantském kulturním okruhu zase disponuje několika vrcholnými

politickými. Nejdůležitější a hospodářsky nejsilnější evropské zemi už několik let vládne Angela Merkelová. V Británii, pravděpodobně druhé nejvýznamnější evropské zemi především kvůli kombinaci vysoce bojeschopné armády a silného hospodářství, se vlády také ujala žena - Theresa Mayová. Ve Spojených státech, kde demokratická kandidátka Hillary Clintonová v přepočtu na hlasy vyhrála loňské listopadové volby, taktéž chybělo málo a rovněž mohla jako žena vládnout zatím asi pořád nejmocnější zemi světa. K tomu všemu můžeme přičíst fakt, že možná vůbec nejvýraznější postavou západoevropské politiky druhé poloviny 20. století byla britská premiérka přezdívaná často Železná lady – Margaret Thatcherová, která navíc proslula válkou o Falklandy nebo brutálním potlačováním dělnických stávek. Anglie, respektive Velká Británie, ale za svou více než tisíciletou historii nastřádala pěknou sbírku panovníků – královen, které navíc mnohdy vládly stejně jako současná Alžběta II. celá desetiletí. A i když to v tuto chvíli může vypadat, a připouštím, že tomu do určité míry i je, že vystupují jako advocat diaboli – uvedu zde v tomto ohledu jeden zajímavý paradox. Celé dvacáté století, které je v oblasti uspořádání vztahů mezi muži a ženami přímo prochnuté poukazováním feministického hnutí na útlak a diskriminaci žen, je také stoletím, kdy ženský vládce Velké Británie vede v politice mnohé muže, rozhájí mužské dělnické stávkové a také posílá do válek spoustu mužů od svých rodin či přátel. M. Thatcherová samozřejmě hájila a zastupovala velmocenské, imperialistické zájmy vlastní země a nejednala ve své vlastní autoritě, nýbrž jménem státu, přesto přišlo kvůli jejímu rozhodnutí, ať už při potlačování stávek nebo ve válce, o život mnoho set mužů a další byli těmito jejími příkazy negativně postiženi a poznamenáni na dlouhou dobu svého života. Opět tu samozřejmě platí, že výše popisované události nelze považovat za směrodatné a určující pro dnešní obecný stav uspořádání vztahů mezi muži a ženami. Pouze jsem si přál a považoval za vhodné, aby daná kapitola s uvedenými příklady posloužila jako jistá protiváha a možnost podívat se na dané záležitosti spjaté s uspořádáním vztahů mezi muži a ženami alternativní optikou.

3.2. Předindustriální éra

Když se vrátíme k uspořádání genderových vztahů v tradičních společnostech, dojdeme znova k výše zmiňované nerovnosti, která je však dále rozvíjena.

Mnozí autoři se shodují, že v dřívějších dobách byla nerovnost spojena i s komplementaritou, kdy předem určené a vzájemně nezaměnitelné role a povinnosti vedly k vyvážené a perfektně se doplňující dělbě práce. Fakticky pak bylo mnohdy náročné určit, kdo komu byl podřízen. *V tradiční rodině to byl otec, podle koho byl posuzován status rodiny, byl to otcův příjem, který určoval životní úroveň rodiny. Otec byl také jediným reprezentantem rodiny na veřejnosti. Zatímco matka se pohybovala pouze uvnitř rodiny, pečující o domácnost a potomstvo. Otec zajišťoval rodinu ve vztahu k vnějšímu světu* (Jančaříková, 1996, s. 3 – 4). I když se v některých pracích můžeme dočíst, že otcové zajišťovali rodinu a od jejich výkonu byla následně odvozena ekonomická úroveň rodiny, věna dcer atp., nelze v tomto ohledu opomenout ani vliv matek, které svou prací taktéž výrazně přispívaly k ekonomickému zajištění i k větší kvalitě života. Někteří autoři se rovněž shodují, že významným charakteristickým rysem pro tehdejší rodinu bylo otcovo výchovné působení, které se v dřívějších společnostech odehrávalo v rámci běžné každodenní práce a života (Zoja, 2017, s. 185-186). Vedoucí úloha mužů v rodinách však obnášela i některé pro muže nepříliš příjemné aspekty. Jančaříková k tomu poznamenává: *Tehdejší patriarchální⁴ uspořádání rodiny, tedy svrchovaná a neomezená moc otce, neznamenal pro muže pouze jisté výhody – kladla na něho také značné nároky. Na jeho výkonu a výsledcích závisela situace celé rodiny, s mužovým úspěchem či neúspěchem rodina stála a padala. Na otci ležela obrovská zodpovědnost, která mohla tohoto zdánlivě svobodnějšího příslušníka manželského páru svazovat* (Jančaříková, 1997, s. 5).

---

⁴ Zdá se, že nejběžnějším označením pro geograficky i historicky nejrozšířenější genderové uspořádání společnosti, a to zejména mezi feministickými autorkami, je, jak konstatuje také Lerner, pojem patriarchát (vzhledem ke skutečnosti, že se mi nepodařilo sehnat originální zdroj – knihu *The Creation of Patriarchy* od Gerdy Lerner, nezbyvá mi než všechny její přínosné poznámky odcitovat podle studie Vodochodského). Je si ale současně vědoma problematičnosti tohoto pojmu, a proto navrhuje rozlišovat dva jeho významy. Patriarchát v tradičním úzkém slova smyslu, který, jak upozorňuje Lerner, ne vždy mívají feministky na mysli, bývá chápán jako „systém založený na řeckém a římském právu, v němž má mužská hlava rodiny absolutní právní a ekonomickou moc nad na ní závislými ženskými a mužskými členy rodiny“, tedy systém, který skončil v devatenáctém století, když byla ženám (zejména těm vdaným) zaručena občanská práva (Lerner, 1986, s. 239 podle Vodochodský). Ovšem Lerner upozorňuje na spornost této definice – patriarchát je systém mnohem starší, lze ho doložit již dříve než v období klasické antiky a také nelze jednoduše říct, že v devatenáctém století skončil, spíše že na sebe vzal jiné podoby. Patriarchát v širší definici znamená podle Lerner „projev institucionalizace mužské nadvlády nad ženami a dětmi v rodině a rozšíření mužské dominance nad ženami ve společnosti obecně“ (Lerner, 1986, s. 239). To znamená, jak autorka dále upřesňuje, že muži jsou držitelé moci ve všech důležitých institucích společnosti a ženy jsou zbaveny přístupu k této moci. Podle Lerner to ale neznamená, že by ženy byly zcela bezmocné a totálně zbavené všech práv, veškerého vlivu a zdrojů (Vodochodský, 2007, s. 9).

Netradiční obraz muže předindustriální éry přináší i Adrienne Burgess – je zajímavé, že zatímco dnes má na akademickou dráhu dítěte důležitý vliv dosažené vzdělání matky, čímž se potvrzuje to, co každý ví, dnes s úkoly dětem pomáhají hlavně matky. V předindustriální Británii tomu bylo jinak. Hlavním ukazatelem schopnosti dítěte naučit se psát byla úroveň vzdělanosti a gramotnosti otce, gramotné matky měly velmi často negramotné děti (Burgess, 2004, s. 63). Můžeme tedy vyzorovat, že role tehdejších otců byla ve vztahu k vzdělávání dětí, naprosto odlišná. Pokud se zaměříme na mužské chování a jeho normy, můžeme vyzorovat jisté odlišnosti i mezi 18. a 19. stoletím – francouzská badatelka Elisabeth Badinter ve své knize O mužské identitě tvrdí, že v 18. století mohl muž hodný toho jména veřejně plakat a mít vrtochy, koncem 19. století si to už ale nemohl dovolit, pokud si chtěl uchovat mužskou důstojnost (Badinter, 2005, s. 35-36). Jestliže pak svou pozornost upřeme na aristokracii a detailněji se podíváme na role mužů a žen v tehdejších vyšších vrstvách, musíme v obecné rovině rovněž předestřít nerovné postavení, i když samozřejmě za zcela jiných podmínek. Jiří Klabouch k tomu dodává:

Manželský a šlechtický život ve vyšších vrstvách se samozřejmě lišil v mnoha směrech. Šlechtická žena se přímo ani nepřímo neúčastnila výrobního procesu a její osobní život byl úplně prázdný, neboť i její péče o domácnost byla jen nominální. Byla tím zcela pochopitelně vybičována do krajních mezí jejich snaha o co nejpřitažlivější zevnějšek, konverzační duchaplnost a mistrovské ovládnutí společenského bontónu. Naprostá majetková závislost žen na mužích a podřízené postavení v dědickém právu jen zvyšovaly jejich funkci dráždivé hračky rozkoše a pouhého reprezentativního kusu vybavení velmožovy domácnosti, určeného k dekoraci a udržování rodu, avšak bez existenčního ospravedlnění nějakým užitekem pro společnost (Klabouch, 1962, s. 107-108).

3.3. Průmyslová revoluce a první světová válka

Od dob Velké francouzské revoluce na konci 18. století, kdy začalo postupně docházet k mnohým demografickým, sociálním i ekonomickým proměnám v celé společnosti, se však radikálně změnila i pracovní činnost obou pohlaví.

Muži i ženy se z polí a domácností postupně přesunovali do měst. Společnost se s umenšením soudržnosti rodiny stávala více individualizovanou, což byla jedna z příčin, která vedla k navýšení míry variability mužských a ženských rolí. Chudnutí venkova a s tím ruku v ruce nastupující urbanizace, růst počtu obyvatel a nové pracovní možnosti vedly od druhé poloviny 18. století stále širší masy lidí k práci v městských továrnách. Z historicko-ekonomických příčin tento proces pokračoval a návrat na venkov nebyl možný...

Továrny, především anglické textilky, zpočátku přednostně zaměstnávaly ženy a děti, které pracovaly za naprosto ničujících podmínek. Nové poměry tak podřývaly soudržnost rodiny, kterou otec považoval za trvalou, neboť toto jeho přesvědčení tvořilo součást jeho identity. Žena a děti se vytrhly jeho autoritě a podřizovaly se pouze vnější neosobní hierarchii. Vůbec poprvé se tak mohlo stát, že příjmy ženy a dětí přesáhly příjmy otce (Zoja, 2017, s. 173). Formálně, po právní stránce však v legislativách států přetrvávalo podřízené a nerovnoprávné postavení ženy. Lynn Abramssová k institutu manželství v 19. století dodává:

Podle zákona manželství legitimizovalo podřízené postavení manželky, protože byla definována jako vlastnictví svého manžela. Podle většiny právních norem neměla žena žádnou nezávislost. Ve skutečnosti však bylo všechno mnohem složitější. Postavení manželky ženě zaručovalo jisté klady a rovněž i jistou moc. Každodenní skutečnost mnoha manželství byla neuspořádaná a složitá a jejími typickými projevy byla vyjednávání, kompromisy a někdy i konflikty (Abramssová, 2005, s. 71).

V 19. století navíc manželství jako instituce prodělává značné změny. V podstatě došlo k tomu, že dřívější patriarchální model manželství pomalu ustupuje do pozadí a nahrazuje ho pojetí manželství založeného v mnohem větší míře na svobodné volbě a vzájemnosti partnerů. Jak upozorňuje například Pavlína Jánošová: *Spolu s proměnou požadavků role muže a ženy se začala pozvolna proměňovat také představa o jejich ideální podobě. Mnohé funkce se staly nadbytečnými či bezúčelnými a naopak se v běhu dějin k jejich obsahu přidávaly nároky nové (Janošová, 2008, s. 13).* Velký zlom pak v otázce proměn rolí mužů představuje první světová válka, kdy došlo během relativně velmi krátkého období k nejmarkantnějším změnám.

Tragické a katastrofální následky první světové války jsou stále velmi dobře známe. Na území Předlitavska bylo mobilizováno kolem šedesáti procent mužů v produktivním věku, což rakousko-uherskému mocnářství přineslo dramatický úbytek pracovních sil. *Nepříznivý vývoj na trhu pracovních sil byl částečně korigován nárůstem podílu ženské práce. Vesnické ženy se chopily rádlu a cepu, řídily potahy a stroje, městské ženy zastupovaly své muže v řemeslnické dílně, obchodě, pracovaly v továrnách, přibylo jich však i ve vysoce kvalifikovaných povoláních* (Lenderová et al., 2009, s. 354). Ženy samozřejmě v určité míře pracovaly i před válkou a například Lynn Abramssová uvádí, že *k největšímu kvantitativnímu přílivu pracujících žen do hospodářství došlo v Rusku. Zatímco na počátku války činil podíl žen na pracovní síle šestadvacet procent, na konci války vzrostl na třiačtyřicet procent* (Abramssová, 2005, s. 303). K obdobným transformacím ovšem docházelo i v ostatních státech zasažených válkou. Změny ve struktuře pracovního trhu však nabyly rozměrů, které už nebylo možno přehlížet či zvrátit. Z hlediska postavení muže se pak výše uvedené proměny mohou jevit jako výrazné urychlení procesu změny *od tradiční komplementarity k moderní univerzalitě mužské a ženské sociální role* (Možný, 1990, s. 105). Posuny v rozdělení genderových rolí směrem k universalismu již nikdy nedosáhly intenzity jako právě v období první světové války. I proto možná *sufražetka Millicent Garretová Fawcettová v roce 1919 na adresu žen poznamenala, že válka je zastihla jako nevolnice a zanechala je jako svobodné bytosti* (Abramssová, 2005, s. 289-290).

3.4. Od první republiky po socialismus

Hierarchické uspořádání genderových vztahů vycházející z patriarchálního systému společnosti začaly již od první republiky postupně nahrazovat vztahy na principu rovnosti. Dokonce i sám první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který mimochodem převzal druhé příjmení od své ženy, patřil k předním zastáncům a podporovatelům feministického hnutí. Se vznikem Československé republiky získávají ženy volební právo a České země tohoto období se i díky tomuto kroku dávají za příklad genderově progresivní země. Zatímco u nás ženy získaly všeobecné a rovné hlasovací právo se schválením Ústavy v roce 1920, ve Švýcarsku si musely počkat více než padesát let do roku

1971. V kantonu Appenzell Innerrhoden pak mohly na místní úrovni volit až v roce 1990, a to dokonce až po zásahu nejvyššího soudu.

Po první světové válce tak u nás ženy začínají v mnoha oblastech lidského konání obsazovat pozice dříve určené jen mužům. Muž ztratil monopol na vzdělávání i na vykonávání některých profesí. K dalšímu vystupňování a urychlení výše uvedených změn přispěla radikální ekonomická transformace po roce 1948 i nová ideologická východiska KSČ k uspořádání vztahů mezi muži a ženami a s tím související adaptace rodiny na nový řád socialismu. Komunistický režim, vyžadující ekonomický rozvoj, se snaží v co nejvyšší míře zapojit do budování socialismu i ženy. Nicméně je nutné dodat, že elitní pozice v politické či hospodářské sféře stále zastávali muži a ženy byly v průměru, alespoň co se týče pracovního zařazení, vůči mužům v podřízeném, méněcenném postavení. Ivan Vodochodský ale uvádí, *ženy byly na druhou stranu socialistickou politikou a její oficiální rétorikou identifikovány jako skupina a v některých ohledech také pozitivně diskriminovány* (Vodochodský, 2007b, s. 21). I v komunistické společnosti však zůstala nadále zachována nutnost vykonávání domácích prací a péče o domácnost. Navzdory běžnému a také vyžadovanému zapojení žen do pracovního procesu však tyto činnosti dále zůstávají z velké části v kompetenci žen. Ženy tak nově musely zvládat plný pracovní úvazek i obstarání domácnosti a péči o děti. Ivan Vodochodský ovšem poukazuje, že i muži nesli dvojí zátěž,

neboť jejich prestiž plynoucí ze schopnosti finančně zajistit rodinu utrpěla platovou nivelizací, zákazem podnikání a dalšími restrikcemi totalitního státu. Ženy si tedy mohly nárokovat větší nasazení mužů v domácnosti, protože stejně jako oni nosily domů peníze. To, že se změnila váha veřejné a soukromé sféry ve prospěch té druhé, mohlo znamenat pro ženy určitou satisfakci. Ženy se mohly cítit navzdory svému „dvojímu břemenu“ a zjevné diskriminaci ve veřejné sféře, důležité právě pro to, jak zvládaly svou roli v soukromí, a nevnímat tak svoji společenskou pozici jako podřadnou (Vodochodský, 2007b, s. 16).

S výše zmíněnou problematikou, kdy ženy de facto přibraly roli spoluzivitelek rodiny, se pojí i některé dodnes přetrvávající aspekty ovlivňující mužskou psychiku a sebe-pojetí. Sebevědomí muže a jeho sebe-hodnota do značné míry podmíněné sociální bází jeho osobnostní integrity tak trpí pod velkým tlakem.

Nejen, že vedle zaměstnané ženy ztratil monopol „chlebdárce“ a reprezentanta rodiny v širší společnosti, ale i vzhledem k jím samým přijímaným normám správnosti jakákoli jeho nezávislá autorita směrem dovnitř rodiny jeví se náhle velmi problematicky. Obecně, strukturálně je mužský systém hodnot, mužské vzory chování, mužská logika a mužské jednání zcela v pořádku, jakmile se však s nimi obrátí dovnitř rodiny, musí sám sobě přičítat vinu na jejich vnitřních potížích: zvláště své vlastní ženě tím ztrpčuje život. Takto znejistělý muž uvnitř rodiny mohl se ovšem sotva jevit jako zdroj utiskující moci už svým vlastním dcerám (Možný, 1987, s. 104). Socioložka Jiřina Šiklová se ale zastává žen a kontruje tvrzením:

V době socialismu mohly přinejmenším dvě generace žen poznat, že je nemožné zvládnout dvě paralelní role – udržovat domácnost a být zaměstnán – což mělo vliv na pocit viny a trvalou frustraci, protože nebyly schopné zvládat ani jednu práci k svojí spokojenosti. Jesle a školky byly k dispozici, ale jiné služby pro domácnost, včetně dopravy do zaměstnání, fungovaly nedostatečně a ženy snažící se zvládnout obě role nedosahovaly v zaměstnání stejných výsledků jako muži (Šiklová, 1997, s. 267).

3.5. Vývoj rolí a vztahů po roce 1989

Rok 1989 spolu se sametovou revolucí přinesl mnohé do té doby nepředstavitelné možnosti a pochopitelně i velké změny do mnohých oblastí socioekonomické reality. Zatímco před rokem 1989 bylo rodičovství více méně (a o to více po dokončení vzdělávání) jedinou cestou k možné seberealizaci a osamostatnění se, po roce 1989 se otevřela celá řada jiných možností. Podle Večerníka je přechod od socialismu k demokracii a kapitalismu též přechodem od reprodukčního modelu k modelu tržnímu (Večerník, 1998 dle Válkové 2014, s. 5). *Kariérní ambice a individualistické hodnoty udaly směr vývoje*

charakteristik a intenzity plodnosti pro další desetiletí. I přes jasnou proměnu reprodukčního klimatu zůstává však rodičovství jedním ze základních životních plánů mladých lidí (Kučera, 2000, s. 46). Odkládání sňatků je podle některých teorií pro (postmoderní) společnost typické a je vyvoláváno mechanismy působícími na sňatkovém trhu. V současné době už totiž neplatí socialistická zvláštnost, kdy bylo vzhledem k tehdejšímu systému sociální politiky výhodné sňatek uzavřít. Uzavřením sňatku si tehdy mladí manželé nejen zvyšovali šance na získání bytu, ale svým způsobem také na zlepšení své ekonomické situace.

Socialistický stát mladým štědře rozdával novomanželské půjčky na vybavení domácnosti a za každé narozené dítě jim odepisoval část dluhu. Studujícím na vysoké škole rozdával prospěchová a sociální stipendia, umožňoval studentské půjčky. Radosti a starosti s manželstvím a rodičovstvím šly tak se studiem poměrně dobře skloubit. Tak dnešní kapitalistický trh nefunguje (Pašková, 2008, s. 52).

K tomu se navíc přidává zcela jiná situace v možnostech a očekáváních žen. *Demografická revoluce a změny v rodinném chování jsou prosazovány skrze úsilí žen o osobní nezávislost a celoživotní kariéru. Manželství je méně aktem ekonomické nezbytnosti a více otázkou individuální volby. To také znamená ustavení nových a méně stabilních rodinných způsobů soužití (Esping-Andersen 2002:2).*

Co se týče postavení ženy – ačkoliv se mužům v rámci života domácnosti tradičně přisuzoval primát a i dnes můžeme na adresu mužů slyšet, že plní funkci hlavy rodiny, je skutečnost – komplex reality často mnohdy jiný. Například socioložka Marie Čermáková ve své studii uvádí: *Přesto, že muži vydělávají obvykle více než ženy, nejsou výhradními rozhodovateli o redistribuci příjmů v rodině. I když sice ve většině případů rozhodují o využití peněz oba partneři, tak zároveň platí, že pokud o využití společných zdrojů rozhoduje jen jeden z partnerů, jedná se ve velké většině případů o ženy (Čermáková, 1997, s. 42).*

4. Modely soužití a domácí práce

4.1. Střet koncepcí

V současné době se mnozí autoři shodují, že žena se v naší společnosti stále musí ohlížet na muže a rodinu a zabezpečovat péči o ni, zatímco muž dále plní roli vedoucího článku ve společnosti i v rámci rodiny, přičemž se neuskutečňuje proměna nebo prolínání rolí. Ženě se totiž jednak nedostává náležitě podpory ze strany muže, navíc muž odmítá převzít její tradiční roli v domácnosti. Tomáš Sirovátka v kontextu tohoto výroku tvrdí: *Pokud narůstá vzdělanost a aspirace žen na pracovní a společenské uplatnění, nelze předpokládat, že by byl tento model trvale udržitelný. Kontinuální pracovní kariéra je vhodnější pro vybudování rovnoprávné pozice žen na trhu práce* (Mareš, Potočný, 2003, s. 47). Odlišnou koncepci uspořádání rolí muže a ženy v rodině může reprezentovat stať z nejnovější knihy Odpojený muž od známého amerického psychologa Philipa Zimbarda: *Odevšad slycháme, že muži vydělávají více peněz než ženy, ale už se nedodává, proč vlastně – muži totiž odpracují více hodin a jsou to ochotni dělat, protože se jim dostává lásky za to, že hradí rodinný rozpočet, a ženám se dostává lásky za to, že omezí pracovní dobu a věnují se péči o děti. Aby ženy mohly zůstat v zaměstnání, pokud se pro to rozhodnou, protože například do rodinného rozpočtu přispívají větší měrou, je nutné mít k dispozici cenově dostupnější hlídání dětí* (Zimbardo, 2017, s. 142). Druhou stranu mince ve vztahu k rozdělení rolí při domácích pracích v rámci domácností reflektuje Čermáková, která poukazuje na nedostatečné ohodnocení domácích prací a určitý rozpor mezi tím, co by žena chtěla dělat a co ve skutečnosti činí: *Jde v podstatě o hluboký, neřešený konflikt mezi tím, co žena dělá (tj. pracuje), a mezi tím, co si myslí, že by měla dělat, aby to bylo správné (být doma). Tuší, že je správné a nutné pro její identitu, aby chodila do práce, ale cítí se také připoutána k domovu* (Čermáková, 1997, s. 16). Například známý německý sociolog Ulrich Beck přidává: *Neplacená práce pro rodinu je připisována jako přirozené věno spojené s manželstvím. Její přijetí s sebou nese zásadní nesamostatnost a závislost. Ten, kdo ji převezme...hospodaří s penězi „z druhé ruky“ a zůstává odkázán na manželství jako na spojovací článek k vlastní obživě* (Beck, 2004, s. 178-179). Skupina amerických psychologů zase nedávno zkoumala genderové rozdíly v míře konfliktu mezi upřednostňováním

rodiny a práce. Na základě meta-analýzy tří set padesáti výzkumů z různých zemí, které proběhly v posledních třiceti letech, došli výzkumníci k závěru, že navzdory nejrůznějším kulturně podmíněným stereotypům a obecnému mínění čelí muži ve vztahu ke konfliktu práce-rodina podobné míře napětí jako ženy. Tato skutečnost, která je v rozporu s některými dosud uznávanými teoriemi, pak podle autorů může přispět k otevřenému dialogu a lepšímu nastavení pracovních a rodinných záležitostí pro každého. Výzkum taktéž předkládá, že se muži často neradi pouští do těchto debat ze strachu ze stigmatizace, narušení jejich mužnosti a negativním kariéřním dopadům (Shockley et al., 2017, s. 14 - 15). Právě oblast domácích prací spadá do bouřlivě měnící se kategorie vzájemných vztahů mezi muži a ženami a vzhledem k praktičnosti této tematiky jsem se ji rozhodl zařadit do struktury celé práce, protože může být výborně využita i v rámci výuky jako vhodné doplnění z velké části teoretických poznatků.

4.2. Domácí práce, genderové rozdělení a postoje

Domácí práce jako vaření a příprava jídla, umývání nádobí, všechny formy úklidu, praní a ve velké míře i výchova dětí a později i žehlení nebo luxování byly odjakživa doménou žen a naopak otcové rodin, především ti úspěšní, se pyšnili, jak dokáží zaopatřit rodinu a postarat se o ni. V posledních dekádách ovšem zmiňované nastavení přestává být platnou deskripcí stavu rozdělení domácích prací mezi mužem a ženou a i v této oblasti se postupně začíná uplatňovat mnohem vyšší míra univerzality. Obecně platí, že domácí práce jsou činnosti, které jsou spojeny s chodem domácnosti a uspokojováním potřeb jejích členů. Tyto činnosti jsou nezbytné pro bezproblémový chod domácnosti i ekonomiky státu, ačkoli jsou neplacené a vykonávané z lásky (nebo někdy už jen z jakési setrvačnosti) k ostatním příslušníkům rodiny. *Domácí práce se vyznačují zejména časovou neohraničeností, nespécializovaností (podle některých odhadů zahrnují až osmdesát rozličných činností) a genderovaným charakterem* (Renzetti, Curran, 2003, s. 51).

Domácí práce se dle A. Hochschild a A. Machung dělí do tří rovin:

1. Domácí práce – činnosti potřebné pro zajištění rutinního chodu domácnosti, například vyhazování odpadků, mytí nádobí, úklid místností, péče

o domácí zvířata etc.

2. Péče o děti – fyzická i psychická péče o dítě včetně výchovy, socializace a vzdělávání dítěte.

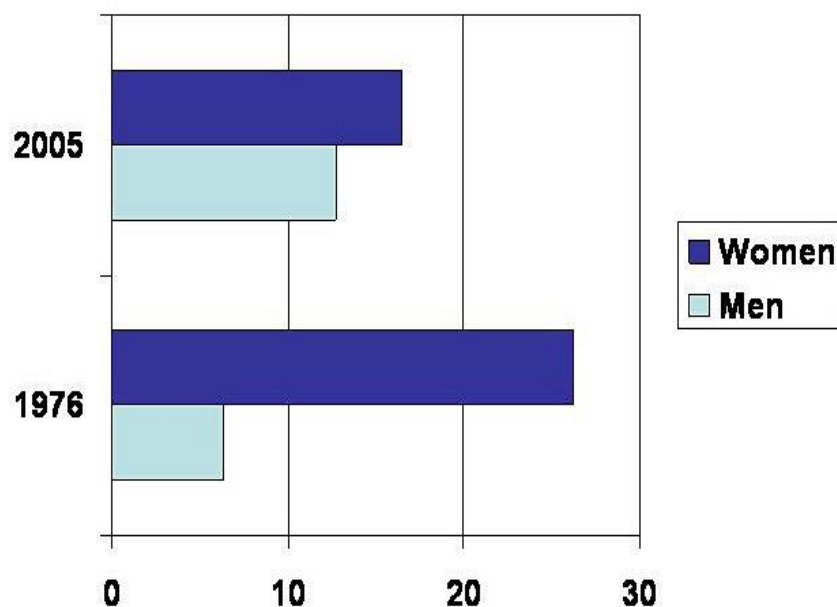
3. Management domácího života – plánování činností a aktivit, například oslava narozenin, pamatování si důležitých schůzek a událostí, co je třeba udělat, koupit, placení účtů, organizování domácí práce ostatních příslušníků domácnosti etc. (Hochschild, Machung, 1989, s. 11).

Právě domácí práce jsou oblastí, kde rozdělení genderových rolí může posloužit jako vhodná ilustrace pro komplexní charakteristiku proměn ve vztazích a rolích mezi muži a ženami. Jde totiž o oblast, která je možná vůbec nejvíce zatížena stereotypy. Postupně ale i ve vykonávání těchto všedních činností dochází k stírání rozdílů mezi muži a ženami a to také díky mnohým ekonomickým změnám - především masivnímu nástupu žen do pracovního procesu. K dalším faktorům se pak řadí relativní propad mužských mezd, kdy je pro určitý životní standard rodiny nutný druhý příjem ženy. Popisované změny dokazují i mnohé průzkumy, které ovšem zároveň potvrzují, že ženy stále zastávají většinu domácích prací. V této rovině ovšem probíhá stále nerozřešená diskuze, kdo že je vlastně v rámci domácnosti „tím horším a více utiskujícím“. Mužům je často vytýkáno, že vůbec nebo jen minimálně participují na chodu a správě domácnosti, zatímco ženy jsou často obviňovány z toho, že si prostřednictvím domácích prací uzurpují výsadní postavení a přejímají kontrolu nad celou soukromou sférou.

Jančaříková k tomu dodává: *Pokud bude muž mít snahu participovat na vykonávání domácích prací, nezřídka záhy zjistí, že se ocitl v pozici pouhého ženina pomocníka* (Jančaříková, 1996, s. 7). Hana Maříková přidává, že *ženy mnohdy samy o angažovanost muže v rodině nestojí... Tímto postojem mohou stvrzovat svou „nadvládu“ nad domácností, nad celou privátní sférou a udržovat si tak v ní svou mocenskou pozici* (Maříková, 2000, s. 116). Co se domácích prací týče, Ivo Možný už v osmdesátých letech poukazoval na určitý ambivalentní postoj naší společnosti – *že sice určitý okruh domácích prací má velmi nízký status, i když na daných pracích není nic opovrženého, ba naopak, a současně status velmi vysoký, i když na nich sociální rétorika nenechá chlup dobrý* (Možný, 1987, s. 74). Na druhou stranu ale Ivo Možný k fenoménu domácích prací dodává, že v této oblasti došlo k velkému posunu:

Pohrdavé shlížení na domácí práce je příznakem moderní doby, něčím, co tradiční společnosti neznaly a co se do společenského vědomí dostalo jako opožděný výsledek dlouho neúspěšného pokusu měšťanstva napodobit životní způsoby šlechty...reálné historické kořeny však má v ženském emancipačním hnutí a celkovém vývoji společenského vědomí v Evropě posledních dvou staletí (Možný, 1987, s. 66). V posledních letech ale můžeme vyzorovat stále větší srovnávání mezi muži a ženami i v oblasti domácích prací, což dokládají například i výzkumy přejaté ze stránek americké Národní vědecké nadace.

Weekly hours of basic housework by gender

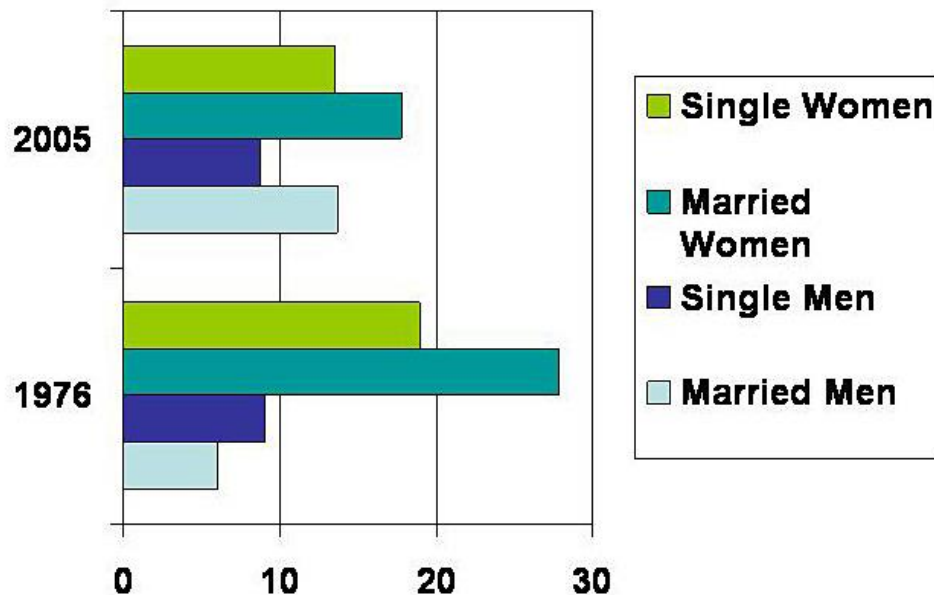
Source: U-M Institute for Social Research (ISR) Panel Study of Income Dynamics

Tento graf udává počet hodin strávený domácími pracemi – fialový sloupec udává čas strávený ženami, světle modrý pak čas strávený muži.

Přejato z:< https://www.nsf.gov/discoveries/disc_images.jsp?cntn_id=111458>

Weekly hours of basic housework by gender and marital status

Source: U-M Institute for Social Research (ISR) Panel Study of Income Dynamics

Druhý graf ze stejného webu uvádí rozdíly v počtu odpracovaných hodin při domácích pracích, a to zaprvé mezi ženami, které žijí samy (zelená), zadruhé mezi vdanými ženami (tmavě modrá), zatřetí muži žijícími samostatně (fialová) a začtvrté muži žijícími v manželství (bledě modrá).

Přejato z: <https://www.nsf.gov/discoveries/disc_images.jsp?cntn_id=111458>

Budeme-li téma domácích prací analyzovat zevrubněji, můžeme nejen konstatovat, že vidíme rozdílnou míru mužského podílu, ale také fakt, že stále existují velké rozdíly v míře vedení domácností podle toho, které druhy úkolů muž vykonává. Mužský podíl na času stráveném domácími pracemi se liší od padesáti či víc procent pro některé z dříve typicky ženských činností k deseti nebo méně procentům pro jiné (Aliaga, 2006). Z výzkumů, které byly provedeny touto vědkyní, je zřejmé, že existují velké rozdíly mezi jednotlivými zeměmi Evropy – zatímco v severovýchodních zemích se rozdělení rolí blíží rovným hodnotám, v některých zemích na jihu Evropy nebo v bývalém východním

bloku je situace odlišná a existuje tam větší míra diferencovanosti mezi jednotlivými pohlavími (Aliaga, 2006). Zajímavá zjištění s ohledem na rozdělení rolí přinesli i polští výzkumníci J. Perek Białas a J. Stypińska.

Zatímco některé činnosti v rámci soužití páru zůstávají velmi diferencované – zcela rozdělené či nevyvážené, jiné se naproti tomu stávají vyváženějšími. Uklízení zůstává nadále především ženskou záležitostí a opravování pořád především mužskou – což jsou příklady stále významně diferencovaných činností v rámci dělby práce mezi pohlavími. Naproti tomu činnosti jako přípravování jídla, vaření a nakupování se během posledních dekád posunuly směrem k více vyváženému poměru. Právě tyto činnosti jsou příkladem nedávného „od-genderování“ činností. Zatímco dříve se na tyto činnosti pohlíželo jako na typicky mužské či ženské, v posledních letech došlo k posunu. Lidé, kteří tyto činnosti vykonávají, jednají podle svých preferencí a ne na základě tradiční dělby práce mezi muži a ženami. Péče o malé děti však zůstává doménou žen, i když i tu dochází k postupnému srovnávání (Białas, Stypińska, 2010).

Vhodným doplněním této kapitoly může pro některé být i průzkum vztahující se k provázanosti postojů žen k dělbě práce v rámci domácnosti a na reálný stav těchto záležitostí v jejich životech. Zjištění bylo provedeno díky výzkumu Sociologického ústavu Akademie věd v ČR - Proměny v české společnosti.

Dělba rolí v domácnosti může být odrazem preferencí a přání partnerů. Ukazuje se však, že souhlas s tradiční rolí muže jako živitele a ženy jako pečovatelky se jen slabě promítá do skutečného rozdělení práce v domácnosti. Ženy, které rozhodně nebo spíše souhlasí s tvrzením, že muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost, vykonávají v průměru 66 % objemu domácích prací. Ženy, které spíše či rozhodně nesouhlasí, zastávají však ve svých domácnostech podobnou část prací – 63 %. Obdobně u mužů souhlas či nesouhlas s tím, že muž má mít stejnou zodpovědnost za domácnost jako žena, příliš nesouvisí s tím, do jaké míry se do péče o svoji domácnost reálně zapojují (Proměny české společnosti, 2016, s. 12).

5. Proměny rolí – krize mužů a přetrvávající útisk žen?

5.1. Krize a emoční problémy

Rozsáhlý sociální fenomén proměn mužských rolí se v poslední době mnohdy spojuje s tak zvanou krizí mužů nebo někdy také krizí mužské identity. Tato složitá a komplexní tematika má pochopitelně mnoho různých tváří, a proto je třeba zmínit různé postoje a názory více stran, které mohou obohatit diskuzi a pomoci přivést studenty k ne-jednostrannému, komplexnímu a kritickému vhledu do dané problematiky. V krátkosti zde přiblížím některé často diskutované záležitosti, o nichž se v souvislosti s proměnami rolí mužů a jejich krizí či naopak útlakem žen často hovoří. Zmíním tak některé zajímavé pohledy k dané problematice, jež se zaměřují na vztahy a vnímání genderu jednak v obecné rovině, jednak na některé dílčí aspekty vzájemného uspořádání vztahů mezi muži a ženami.

Philip Zimbardo ve své knize *Odpojený muž* k dané tematice poukazuje, že za všemi velkými a mnohdy stále probíhajícími změnami v rámci společnosti, vědy a technologií i ekonomického nastavení zaostávají nejvíce právě mladí muži. *Na rozdíl od žen a jejich emancipačních hnutí se muži nikdy nezformovali, aby zaktualizovali a pozměnili svou roli ve společnosti. Místo toho se setkáváme s rekordním počtem mladých mužů, kteří pohořeli ve škole, neobstojí před dívkou, selhávají coby sexuální partneři* (Zimbardo, 2017, s. 11). Na tomto místě považuji za nutné upozornit, že počátky tzv. krize mužů, popř. identity mužů, zasazují různí autoři do odlišných period vývoje naší kultury. Jistě je nezbytné v tomto ohledu upozornit i na jisté štěpení mezi americkou a evropskou větví naší kultury, protože se ale v rámci této práce nemohu do detailu věnovat všem dílčím aspektům práce, přistoupím k datování počátku tzv. krize.

Podle některých autorů sahá až k dobám průmyslové revoluce, jiní zdůrazňují různé její fáze, kdy první nastala na přelomu 17. století ve Francii a Anglii, ustala a následně se znovu projevila v několika dalších obdobích – naposledy v 70. letech minulého století. Další skupina autorů se zase domnívá, že krize mužů poprvé nastoupila na přelomu 19. a 20. století a jiní až někdy od přelomu

60. a 70. let. V souvislosti s periodizací počátku krize mužů do období nástupu kapitalismu a průmyslové revoluce si můžeme klást otázku, zdali ekonomické faktory a poptávka po mužské fyzické práci a síle nevehnala muže i ženu do „slepé honby za materiálním blahobytem“ a v návaznosti na pokles míry vzájemné komplementarity v určitém smyslu nakonec nesnížila i bázi jejich sociální integrity a sebe-hodnoty. Právě období konce 18. století je totiž obdobím konce „zlaté éry žen“, které se najednou musely převážně nebo výhradně orientovat na chod a správu domácnosti a výchovu dětí.

Další historický a hospodářský vývoj v 19. a 20. století v návaznosti na mnohé společenské změny přinesl výrazné ořezání mnohých „patriarchálních výdobytků“ a muži se tak postupně dle mnohých ocitají v krizi, kdy si nedokáží poradit v rozličných životních situacích a cítí se značně znejistěni. Pokud zde mám vměstnat krátkou glosu z oblasti literatury, uvedl bych zde slova slavného spisovatele Güntera Grasse, který na otázku, jak by charakterizoval moderního muže, odpověděl: *Schrána těžko snesitelného utrpení...hříčka náhody...jeviště úzkosti a beznaděje* (Badinterová, 2005, s. 14-15). Tuto charakteristiku potvrzuje například i český psycholog Jan Poněšický:

Stále více mužů trápí pochybnosti o sobě, o své potenci v širokém slova smyslu, stahují se do sebe, stávají se nespolehlivými a nezodpovědnými, přenechávají ženám starost o rodinný život i o výchovu dětí, vyhýbají se konfliktům, potlačují své emoce (Poněšický, 2003, s. 78). Tuto tezi o potlačování a tenzi v oblasti emocí potvrzuje i psycholožka Pavlína Jánošová:

V očekáváních naší společnosti vůči mužům se objevují přehnané hypermaskulinní očekávání. Principem hypermaskulinního poselství je požadavek tzv. hypermaskulinního chování. Mimo očekávání úspěšné profesní kariéry spočívá v přesvědčení, že muž má být tělesně i psychicky odolný a má mít pod kontrolou své emoce – být schopen poradit si se svými problémy sám (Janošová, 2008, s. 22).

Další zastánce liberálnějšího tábora, mezi jehož zastánce se může zařadit i známý specialista na men's studies Michael Kimmel, v tomto ohledu zase upozorňuje na ambivalenci měnících se vnějších podmínek na jedné straně a na druhé konstantních pohledů na pojmání mužnosti a ženskosti: *Zatímco sociální, ekonomické, demografické a kulturní podmínky se od 19. století změnily, idealizované vnímání maskulinity a femininity zůstalo v podstatě*

konzistentní. (...) Pokračováním v diktátu oddělených sfér můžeme vytvořit mužného muže, ale zároveň mrzačíme mužskou emocionalitu a tvoříme manžele a otce, kteří jsou předurčeni být outsidersy a despoty ve svých vlastních rodinách (Kimmel 2005:232-233 dle Pašková 2007:50).

5.2. Krize – nejistota a ztráty

Někteří psychologové přicházejí ve svých studiích s tezí, že muž je nakonec v některých oblastech psychiky, vnitřního člověka zranitelnější než žena a nároky, které jsou na něj kladeny ze strany systému – společnosti a obecného povědomí – ho stavějí do nezáviděníhodné pozice. V této rovině se pak najednou muž může pomyslně dostat mezi Skyllu a Charybdu soudobého nastavení společnosti a mnohých požadavků, které jsou na něj kvůli dosud převažujícím konvencím a normám kladeny. Pokud se v nějaké krizi či těžké situaci najednou ocitne, nemůže si stěžovat nebo naříkat, protože by ho ostatní mohli prohlásit za „neschopného, uplakánka, holčičku“ apod. V roli muže, tedy v klasickém pojetí živitel a tahoun, který levou zadní zvládá vše možné i nemožné, si takové chování nemůže dovolit. Ve chvíli, kdy za nepříznivých okolností zatne zuby a bojuje, zase ovšem pro mnohé nemusí být dostatečně citlivý a navíc je pravděpodobně neschopný sdílet své pocity a vyhledat pomoc. Psycholožka Jánošová k tomu poznamenává:

Samotné mužství jakožto součást identity je v naší společnosti ve srovnání s ženstvím pravděpodobně křehčí. Ženy jistě také prožívají úzkosti v souvislosti s tím, nakolik obstojí před společenským očekáváním spojeným s jejich rolí a identitou. Ačkoli jsou požadavky kladené na roli ženy četnější a z hlediska každodennosti časově náročnější, ženy v souvislosti s nimi možná nepodstupují taková rizika jako muži. Dostát společenským (a posléze i vlastním) nárokům na roli muže, která je patrně víc než v případě žen spojena s úspěchem v konkurenčním a společenském boji, může být někdy záležitostí života a smrti. Jedná se hlavně o rizika pracovní a zdravotní: civilizační choroby trápí častěji muže. Zatímco ženy se nacházejí v rizikovějším postavení z hlediska existenčních potíží, muži jsou patrně častěji vystaveni strádání existenciálnímu, o čemž mohou hovořit také statistiky suicidií: v roce 2002 u nás zemřelo tímto způsobem čtyřikrát více mužů než žen (Jánošová, 2008, s. 22).

Muži se např. údajně více než ženy obávají zesměšnění a ponížení vlastní osoby, což ve spojení se ztrátou statusu hlavy rodiny vede, viděno jejich vlastní optikou, k demaskulinizaci. Co se týče vztahové problematiky, může na předcházející pasáž navázat krátký výňatek z knihy známého sociálního psychologa Philippa Zimbarda, který reflektuje výpověď jednoho mladíka ohledně spletnosti vztahů mužů k ženám: *Myslím, že si moc nevíme rady. Systém, v němž jsme všichni vyrůstali, nám přidělil velmi konkrétní úvahu. Ale teď nám všichni říkají, že tou rolí někoho ohrožujeme. Zničehonic se máme chovat jinak, ale pak se ukáže, že jednou se po nás chce citlivost a ohledy a jindy touha, která se na nic neohlíží. A jakmile se netrefíte, neumíte si jít za svým – jste slaboch (nebo nedostatečně dominantní), anebo si za svým jdete až příliš a „snad“ byste je neváhal i znásilnit. Jak má pak člověk vědět, co se od něj v tom či onom okamžiku očekává? Na jednu stranu vidíte, jak u někoho slaví úspěchy ohleduplnost a respekt, a vzápětí slyšíte holku nadšeně fantazírovat o tom, jak by se jí líbilo, kdyby se jí někdo bez ptaní zmocnil a dělal si s ní, co se mu zachce. Co si z těchto protimluvů mám vyvodit?* (Zimbardo, s. 133, 2017). Přeneseme-li ve spojitosti s tzv. krizí mužů k ekonomickým ukazatelům, uvádí P. Zimbardo ve své knize *Odpojený muž* zajímavé statistiky, vztahující se ke srovnání některých kategorií finančních příjmů mužů a žen: *Od roku 1960 vzrostly oproti 6% nárůstu příjmů mužů ženské příjmy o 44 %. V roce 2010 vyplynulo ze studie, která se zabývala svobodnými bezdětnými pracujícími z měst ve věku mezi dvaceti a třiceti lety, že ženy vydělávají v průměru o 8 % více než muži. Podíl vdaných žen s dětmi, jejichž měsíční příjem je vyšší než příjem mužů, narostl ze 4 % v roce 1960 na celých 23 % v roce 2011. Bezdětné neprovdané ženy vydělávají 117 % toho, co jejich bezdětné mužské protějšky. Ženy také dosahují stále většího vzdělání a tento vzestupný trend bude nadále pokračovat* (Zimbardo, 2017, s. 106 – citováno dle českého překladu, autor měl ale pravděpodobně na mysli nikoliv procenta, ale procentní body). Když zúžíme zorné pole na českou kotlinu – jedná se například rovněž o výrazně vyšší úroveň vzdělanosti žen, výrazně vyšší míru střední délky života nebo rozhodování soudů při rozvodových řízeních, kdy jsou děti v drtivé většině případů svěřovány do péče a starostlivosti matky. Nyní ale přejdeme k protikladnému úhlu pohledu. Jednotlivé sociální vědy někdy bývají svou

povahou a charakterem přirovnávány k hrací kostce, kde můžeme různé jevy či problematiku nahlédnout z rozličných stran a záleží pak na spoustě faktorů, ke kterým straně pomyslné hrací kostky se následně přikloníme.

5.3. Útlak žen a mužský systém nadvlády

Jak jsem konstatoval již v předešlých částech práce, ženy, byť za sebou mají již dvě století boje za emancipaci, stále čelí a jsou vystaveny mnohé diskriminaci, útisku a znevýhodnění. Pohledy a postoje samotného feministického hnutí se ovšem velmi různí. Například v jedné z učebnic k dané tematice – Ženy, muži a společnost od C. M. Renzetti a D. J. Curran – se na počátku knihy uvádí: *Na mužských privilegiích se sice v té či oné míře podílejí všichni muži, avšak tato míra – relativní distribuce společenských statků jako hmotné bohatství, prestiž či moc – se různí v závislosti na rasové, etnické či třídní příslušnosti muže* (Renzetti, Curran, 2003, s. 11). P. Bourdieu ve své knize Nadvláda mužů poukazuje na nerovné postavení žen a jejich diskriminaci kvůli nastavení systému a tradičně konzumnímu pohledu mužů na ženy: *Na televizní obrazovce vystupují ženy v podřadných rolích, jež jsou vesměs jakýmsi variantami „hostesky“, funkce připadající tradičně „slabému pohlaví, nemá-li žena po boku muže, jemuž by dodávala na významu...těžko se prosazuje, obtížně se domáhá slova a je odkazována ke konvenční roli „animátorky“ či uvaděčky* (Bourdieu, 2000, s. 54-55). Tato tvrzení dále podporuje či rozvíjí celá řada dalších autorů. Mezi mnoha jinými na tomto místě zmíním především americkou feministku a autorku knihy Mýtus krásy Naomi Wolf, která upozorňuje na podle ní systematický útlak žen ze strany sociálních médií, především nejrozličnějších ženských časopisů jako Cosmopolitan či Harper's Bazaar, a brojí proti němu. Ženy jsou tak skrze tyto časopisy, potažmo zájem a potřeby jejich inzerentů vtlačovány do honby za nedostižným ideálem. Wolfová dále podotýká: *Časopisy potřebují v ženách vyvolávat nenávisť vůči vlastnímu tělu, protože jejich hladovka přináší zisk. Existence inzerentů, kteří umožňují existenci ženské masové kultury, závisí od toho, že v ženách vyvolávají špatný pocit vůči vlastní tváři a tělu, aby tak utrácely více peněz na bezcenné anebo bolest způsobující výrobky, než by utrácely, kdyby se cítily přirozeně krásné*

(Wolfová, 2000, s. 94). Odhlédneme-li od vykořisťování a zneužívání žen navázané na fyzické dispozice a vynucovanou úpravu zevnějšku, vychází kritika mužského patriarchálního systému a potažmo pochopitelně i vzájemného uspořádání rolí často z nerovného postavení a rozdílného hodnocení žen a mužů. Pierre Bourdieu tu poukazuje na tzv. double standard v posuzování míry důležitosti a záslužnosti práce v závislosti na tom, jaké pohlaví danou práci vykonává – *totiž radikální asymetrie v hodnocení mužských a ženských aktivit. Na jednu stranu se některé činnosti považují za podřadné a jsou pod mužskou důstojnost (mimo jiné proto, že na ně muži absolutně nestačí), na druhou se však tytéž činnosti, jevící se v ženských rukách jako nedůležité a nepatrné, snadné a nevýznamné, mohou jevit jako vznešené a obtížné, jestliže je vykonává muž. Vezměme třeba rozdíl mezi kuchařem a kuchařkou nebo krejčím a švadlenou* (Bourdieu, 2000, s. 56). Výše zmíněný americký specialista na mužská studia Michael Kimmel zase nedávno vydal široce diskutovanou, do češtiny dosud nepřeloženou knihu *The White Angry Men*, v níž poukazuje na mnohé nešvary bílé, stále se zmenšující mužské většiny. Bílí muži dle něj byli vychováváni v prostředí, kde pro ně bylo zcela automatické přijímat sociální a ekonomická privilegia, nyní ale podle něj, kdy došlo k mnoha sociálním a ekonomickým změnám, tito muži trpí tzv. *aggrieved entitlement* neboli „ukřivděným nárokem“, kdy již ani zdaleka nedisponují tolika výhodami jako v minulých dobách (Lopreto, 2017). Výše zmíněnou tezi útlaku a útisku mužů zajímavým způsobem doplňuje a rozvíjí Richard Rohr, když vychází z přesvědčení, že bílí muži svým útlakem ostatních skupin či minorit nakonec způsobují útlak sebe samých: *Muži si musejí vštípit pravidla systému do paměti poměrně brzy...Součástí útlaku nás mužů je samozřejmě i fakt, že se učíme sami utlačovat ty, kdo mají méně významné postavení než my. Obzvláště pak utlačujeme rasové menšiny, homosexuály, chudé a ženy. Psychologicky vzato (tzn. v zotročené psychologii systému bílého muže) to musíme dělat, abychom získali pocit nadřazenosti, když se nám nedostávají skutečně hodnotné schopnosti. Když se nám už nemůže podařit prosadit nějakou skutečnou změnu v chodu světa, vytvoříme si alespoň iluzi možnosti změny, abychom vůbec měli nějakou sebeúctu* (Rohr, 2002, s.48). Americký sociolog W. Bradford Wilcox zase upozorňuje na selhání mužů ve vztahu k zajištění a zaopatření rodiny, protože *ženská očekávání a potřeby po praktické a*

emocionální pomoci v domácnostech narostly mnohem rychleji než mužská podpora v těchto záležitostech, což v konečném důsledku vedlo k nárůstu nespokojenosti s jejich manžely a nakonec i manželstvím (Wilcox, 2004, s. 208). Mnozí autoři ale poukazují na fakt, že muži dnešní doby musí čelit silnému psychickému tlaku, který vyplývá z určitého nesouladu mezi tím, co se od nich očekává. Na jedné straně, především díky celospolečensky stále silně zakořeněnému tradičnímu pohledu na úkoly muže v rodině – plnění role živitele a chlebodáře - a na druhé straně kvůli poptávce po jejich pomoci v domácnosti - častá přítomnost a pozornost a vykonávání velkého podílu domácích prací. Zde tedy dochází k názorovým třenicím, kdy se různé tábory vzájemně obviňují z toho, že jedno pohlaví nechce připustit druhé k postavení a roli, které v dřívějších dobách plně nebo silně disproportčně přináleželo jemu.

V souvislosti s krizí mužství či mužské identity musím připomenout dnes velmi rozšířený postoj, že nic jako mužská identita v posledku vlastně ani neexistuje, protože je jen kulturním a sociálním konstruktem. Příznivci sociálního konstruktivismu tak upozorňují na skutečnost, že rozdílnost pohlaví v sociokulturní sféře je podmíněna naším vnímáním a utvářením „sociální reality“. Poukazují na skutečnost, že v různých kulturách jsou mužskost i ženskost definovány velmi rozdílně, a rovněž na odlišné vnímání maskulinity, která se už nepojímá jako něco absolutního. V praktické rovině pak i díky prolínání rolí dochází k zaměňování dříve typicky mužských či ženských charakteristik, takže jsou dnes genderově neutrální. Tuto stať ukončím konstatováním Vodochodského, který upozorňuje na paradox, který se v Čechách v oblasti vztahů mezi muži a ženami (ale nejen zde) objevil už za dob socialismu, ale osobně se domnívám, že přetrvává až do dnešních dnů. Vodochodský k tomu dodává následující: *Na jedné straně společnost, v níž naprostou většinu moci vykonávají muži, kde ženy zastávají ve veřejné sféře téměř pouze segregované a ve srovnání s muži méněcenné role a pozice. Na druhé straně společnost, v níž většina mužů působí spíš slabým dojmem a je do velké míry závislá na podpoře, která se jim dostává právě ze strany jejich manželek* (Vodochodský, 2007, s. 21). I na základě těchto protikladných zjištění můžeme poukázat na určitou ambivalentnost problematiky vztahů mužů a žen v dnešní společnosti, což se nakonec může přeneseně vztáhnout i na rozmanitá stanoviska různých ideových táborů.

6. Závěr

Proměna rolí mužů jako velmi rozsáhlý a komplexní sociální fenomén přesahující do rozmanitých oblastí společnosti a života člověka může být nahlížena z mnoha různých perspektiv. Jednotliví autoři se ve svých postojích a východiscích, s nimiž přichází na světlo světa, často velmi liší nejen od sebe navzájem, ale někdy dokonce i ve vztahu k jejich vlastním dřívějším názorům a stanoviskům s ohledem na časový posun a vývoj a změny v jejich životech a poznání samém. V obecné rovině můžeme zajisté konstatovat, že k proměnám rolí mužů docházelo a stále dochází na mnoha úrovních a frontách. Především v posledních stoletích od dob osvícenství a napoleonských válek doznaly vztahy a role mužů a žen výrazných změn, které znamenaly zcela zásadní proměnu v oblasti uspořádání vztahů mezi muži a ženami a potažmo i v základní konfiguraci rodiny. Dané změny přinesly především konec nerovnoprávného postavení žen vůči mužům (přínejmenším ve formální rovině), k čemuž přispěly i světové války, v nichž ženy zastávaly pro ně do té doby neobvyklé pracovní pozice. Další hospodářské a sociální změny od 60. let 20. století spolu s ženským emancipačním hnutím pak vyvolaly další eskalaci a ještě větší urychlení proměn ve vztazích a rolích mezi muži a ženami, což pochopitelně následně ovlivnilo i nastavení a fungování rodiny. Pokles reálných příjmů mužů a rovněž větší touha žen po rovnoprávném postavení a kariéřním uplatnění posléze vedly k dvojímu záprahu ženy – jak v práci, tak v domácnosti. Naproti tomu se průměrný muž dle značné části odborníků o to více stahuje do ústraní a cloumá jím určitá nejistota, kdy se na mnoho způsobů nedokáže vypořádat s novým uspořádáním rodiny a nastavením vzájemných vztahů.

Pokud se vrátíme k historické reflexi naší kulturní oblasti, lze konstatovat, že i když byl celá staletí po formální legislativní stránce dominantním a zvýhodněným článkem společné domácnosti muž, můžeme najít mnohé případy, kdy navzdory ustáleným zvyklostem, disponovala různými výhodami nebo převahou žena. Dalšími důležitými zjištěními o proměnách rolí mužů jsou rozhodně i některá tvrzení o určité proměnlivosti nároků a požadavků na sehrávání mužských rolí a typicky mužského chování, a to jak teritoriálně, tak

dle časového vývoje. I když se celkový vývoj a nastavení rolí v rámci jednotlivých zemí liší, platí, že zhruba až do sklonku osmdesátých let 20. století bylo charakteristické brzké uzavírání sňatků a jejich v průměru větší množství. S příchodem postmoderní éry se mění situace i v těchto oblastech. Lidé odkládají vstup do manželství na pozdější věk a zároveň roste počet lidí žijících jako singles, přičemž stabilita párových soužití klesá (i když se někteří autoři zmiňují o odkládání sňatků i v novověku a především do 30. let 20. století). U nás s pádem režimu v roce 1989 nastává období překotných změn, kdy se s rozmachem nových možností pro mladé lidi ustupuje od modelu reprodukčního k tržnímu modelu. Pochopitelně dochází i k značné proměně rodiny. Zatímco v dřívějších dobách se za rodinu považovala širší síť lidí v rámci jedné domácnosti, ve dvacátém století už rodina obnáší především rodiče a děti, popřípadě ještě další blízké příbuzné v první linii. Dnes se ruku v ruce s poklesem ekonomické role rodiny a ústupem od plození dětí stává základní jednotkou rodiny pár, lhotejno zda manželský nebo žijící volně.

V genderovém rozdělení rolí nyní můžeme nejen na příkladu domácích prací pozorovat, že postupně dochází k překonávání zažitých stereotypů a s tím vlastně, ve srovnání s tradičním komplementárním uspořádáním rolí, také ke stírání mnohých rozdílů mezi pohlavími.

Na jedné straně se mužům či jimi řízenému a ovládanému systému neustále podsouvá diskriminace žen a jejich znevýhodňování, na druhou stranu se začíná v čím dál větší míře poukazovat na krizi mužů či krizi mužské identity.

Na tuto krizi se někdy poukazuje i díky relativně široké škále nejrůznějších dat a statistik – zajímavým zjištěním proto pro mnohé může být, že muži z mnohých statistik vztahujících se k vzdělání, zdraví, délce života vychází v porovnání s ženami hůře. Realitou pak zůstává narůstající míra vzdělanosti žen a s tím (výzkum ze Spojených států) u mladších generací i v průměru vyšší výdělků. Ačkoli často není možné jednotlivé autory vyjadřující se k danému tématu jednoznačně zařadit do kategorie zastánce žen nebo mužů a drtivá většina z nich pojímá tematiku nejednostranně, přece jen se dá vypořádat jistá tendence, kdy se někteří autoři přiklánějí k názoru, že muži neumožňují ženám vstoupit do vedoucích pozic a zároveň se nechtějí podílet na vedení chodu a správě společných domácností, zatímco druhá skupina autorů se domnívá, že ženy nechtějí připustit, aby se muž stal správcem domácnosti a

opatrovatelem rodiny, protože by tím ztratily své postavení a identitu. Někteří z nich navíc rovněž předjímají, že mnohé ženy nakonec vlastně ani nechtějí obsazovat vyšší pozice.

Podle některých výzkumníků dále dnešní muži těžce nesou nebo až strádají, když z různých důvodů nemohou naplňovat společenská očekávání spojená s rolí muže a následně trpí existenciálními a nadto i emocionálními problémy. Jedním z faktorů jsou změny socioekonomických podmínek fungování postmoderní společnosti a rodiny, kdy poklesly reálné příjmy mužů a vzrostly nároky na chod domácnosti, což znamenalo navýšení finančního podílu ženy na chodu domácnosti. K těmto problémům ovšem přispívají i rozporuplné nároky na muže, které plynou z kumulace různých požadavků typických pro jednotlivé epochy, které ženy vůči mužům vznášejí. V obecném povědomí společnosti totiž zůstávají dané nároky žen vůči mužům platné i po změně socioekonomického klimatu spjatého s daným obdobím. Na jedné straně zde stojí konzervatismus a snaha o zachování tradičního modelu, respektive přetrvávající očekávání, že muž má naplnit roli živitele rodiny, což i v dnešní době mnoho mužů a žen nahlíží, ať už více či méně, jako stále platné. Na druhou stranu tu působí dnes silnější liberalismus, který rovněž vede k navýšení očekávání od mužů – ti by se měli naučit mnoha tradičně spíše ženským kvalitám a přednostem a mimo to se mnohem více podílet na domácích pracích a výchově dětí. V celkovém souhrnu se ovšem autoři zabývající se touto tematikou zmiňují o znevýhodnění a útlaku žen – muži zvyklí na privilegia a utlačování ostatních minoritních skupin se mylně domnívají, že mohou znovu nabýt své ztracené pozice.

Pohledy na ideální roli muže v dnešní společnosti se notně rozcházejí a jednotlivé tábory nahlíží na tuto problematiku ze své perspektivy. K tomu je rovněž nezbytné dodat, že s neustále postupující atomizací a fragmentací společnosti dochází k určitým komplikacím ve vztahu k zornému poli badatele. Čím dál evidentnějším faktem se stává skutečnost, že si nejprve musíme uvědomit, na kterou skupinu mužů se vlastně zaměřujeme.

Je ovšem zcela zřejmé, že měnící se svět, společnost a potažmo i rodina přináší jak pro muže, tak pro ženy, ale i vedoucí politické představitele nové výzvy, s nimiž se musí vypořádat.

7. Výuka na téma proměny rolí mužů v evropské kultuře

7. 1. Úvod

Vzdělávání mladých lidí v době moderních technologií a internetu a taktéž spíše poklesu formální autority učitele zakládá a vytváří zvýšené nároky a předpoklady vedoucí k atraktivní formě výuky. Každodenní záplava informací z mnoha různých kanálů a zdrojů a relativně dlouhá přítomnost ve školních lavicích spojená s nezbytností vysoké míry koncentrace a často také jen bezmyšlenkovým opisováním či jinou zautomatizovanou činností způsobuje u studentů mnohdy nevoli a někdy dokonce až odpor k učení či jakékoliv jiné aktivitě spojené s námahou. Výše popisovaný stav vzdělávání pochopitelně neodpovídá stavu všech školních institucí a nechci zde paušalizovat ani způsoby výuky jednotlivých pedagogů na různých typech středních či základních škol. Pokládám však na úvod za nutné poznamenat, že při tvorbě výukového plánu je nezbytné uvědomit si, respektive zanalyzovat, o jaký typ školy se jedná, jakou třídu budu vlastně učit – z jakých a jak starých jedinců sestává, jaký u daných studentů převažuje učební styl atp. Výuka a návrh vyučovací hodiny by se pak pochopitelně odvíjely i od těchto faktorů. Je nasnadě, že návrh vyučovacího plánu a nakonec i výuka samotná by probíhala určitým způsobem na středním odborném učilišti s drtivou převahou chlapců, jinak na střední zdravotnické škole a úplně odlišné způsoby, metody a prostředky bych musel zvolit na gymnáziu, kde část studentů z předmětu základy společenských věd maturuje. Vzhledem k zúženému prostoru a omezeným možnostem jsem se rozhodl, že se zaměřím na výuku dané tematiky na klasickém gymnáziu. Připravím tedy návrh vyučovací hodiny proměn rolí mužů, který bude určený studentům gymnázií.

Možná by ovšem toto mé úvodní zamyšlení, pokud bych jím uzavřel vstupní úvod, mohlo některé popudit, protože jsem se zaobíral jen způsobem, metodami výuky, případně konstrukcí návrhu vyučovací hodiny a zároveň jsem opomněl zabývat se samotnou podstatou, smyslem a existencí školy a vzdělávání samým.

Na jedné straně tu stojí klasický a v českém školství stále hojně využívaný frontální typ výuky se všemi náležitostmi tradičního pojetí školy a vyučování, na druhé straně spektra pak stojí různí radikální myslitelé a specialisté na výuku a pedagogiku, kteří školu jako povinnou a zákonem danou instituci zcela odmítají nebo navrhuji výrazné seškrtání povinných částí školního vzdělávání i hodinových dotací jednotlivých předmětů⁵. Někteří z nich dokonce současné způsoby vyučování a povinnou školní docházku považují za novodobou formu nevolnictví či dokonce za znásilnění, jiní zase poukazují na nutnost snížení hodinové dotace pro jednotlivé předměty nebo snížení počtu povinně strávených let ve školních institucích a obecně mnohem větší individuální možnosti volby pro žáky a studenty.

Mám za to, že uvědomění si těchto širších konotací a souvislostí v rámci našeho systému školství a vzdělávání nám může poskytnout určitý rámec, který ale v konečném důsledku povede k naplnění kritérií rámcového vzdělávacího programu pro relevantní typ vzdělávací instituce. Nejnovější rámcový vzdělávací program totiž přináší mnohé změny do uspořádání kompetencí v rámci výuky – ponechávají učitelé relativně velkou míru autonomie, což kantorovi umožňuje více dbát na individuální potřeby jednotlivých studentů a rovněž použít některých progresivních vyučovacích prvků a vymanit se tak z určité sevřenosti vyplývající z převažující dominance exekutivního vyučovacého stylu v kombinaci s frontálním typem výuky. Učitel se však nakonec stejně musí do určité míry adaptovat na podmínky panující v současném školství a přizpůsobit celkový koncept výuky realitě dvaceti až třiceti studentům ve třídě. Na druhou stranu musím přiznat, že pokud by to bylo jen trochu možné, velmi by se mi zamlouvalo pojetí výuky a zčásti i vyučovacích metod a obecně způsobu poznávání, které by se přibližovalo řecké Akademii, kde by se všechny zainteresované strany mohly plně vnořit do komplexnosti a všech hloubek a tajů studované tematiky. Pokud se ovšem vrátíme do reality jednadvacátého století a dnešní jedno nebo maximálně

---

⁵ V 60. a 70. letech minulého století se na Západě v oblasti filozofie, sociologie a zčásti i pedagogiky začaly objevovat kritické názory vůči stávajícímu uspořádání školního vzdělávání. Souhrnně je tato kritická vlna označována termínem antipedagogika. Označuje názory obracející se proti fungování školy vůbec, proti oprávněnosti pedagogické teorie aj. (Průcha, 2001, 73).

dvouhodinové týdenní dotaci pro předmět občanský a společenskovední základ, je zřejmé, že k výuce dané tematiky budu muset zvolit do značné míry jiný přístup a použít odlišných metod.

7.2. Kurikulární dokumenty – vymezení

Co se týče legislativních a normativních požadavků, vycházel bych při přípravě návrhu vyučovací hodiny především z tří následujících dokumentů. V rámci návrhu vyučovací hodiny pro účely diplomové práce ovšem budu vycházet jen z prvních dvou. Zaprvé z Bílé knihy neboli Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice, která může poskytnout obecný nástin programu a koncepce výuky, dále pak z již zmíněného Národního programu vzdělávání. Školní vzdělávací program reflektuje konkrétní potřeby a vychází ze zaměření jednotlivých školních institucí.

7.2.1. Bílá kniha

Na prvním místě zde přikročím k uvedení některých myšlenek z Bílé knihy neboli Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice, který předkládá obecný rámec pro směřování českého školství a vzdělávání vůbec. Vyzdvihuje nový charakter společnosti jako společnosti vzdělanostní, kde je nutné a přímo nezbytné usilovat o komplexní rozvoj individua, nejen o nárůst znalostí a rozumových schopností, ale i o rozvoj volních a emocionálních složek osobnosti spolu s nabytím určité moudrosti pro život v jednadvacátém století. Bílá kniha rozvoje vzdělávání v ČR se v souladu s Ústavou ČR a některými dalšími mezinárodními úmluvami ztotožňuje s pojetím vzdělávání, které považuje za *jedno ze základních lidských práv poskytovaných všem lidským bytostem bez rozdílu a vyhláší je za nezcizitelnou a univerzální lidskou hodnotu. Cíle vzdělávání musí být proto odvozovány jak z individuálních, tak i společenských potřeb. Vzdělávání se nevztahuje jen k vědě a poznávání, tedy k rozvíjení rozumových schopností, ale i k osvojování si sociálních a dalších dovedností, duchovních, morálních a estetických hodnot a žádoucích vztahů k ostatním lidem i ke společnosti jako celku, k emocionálnímu a volnímu rozvoji, v neposlední řadě pak ke schopnosti uplatnit se v měnících se podmínkách zaměstnanosti a tím i trhu práce* (Bílá kniha –

rozvoj vzdělávání v ČR, 1999, s. 14). Dalším velmi důležitým principem, který ze zmiňovaných dokumentů vyplývá, je výchova k rozvoji analytického a kritického myšlení, jež lze velmi účinně rozvíjet právě i skrze výuku proměn rolí mužů. V Bílé knize je uvedeno: *Demokracie potřebuje soudné, kritické a nezávisle myslící občany s vědomím vlastní důstojnosti a s respektem k právům a svobodám ostatních* (Bílá kniha – rozvoj vzdělávání v ČR, 1999, str. 15).

7.2.2. Rámcový vzdělávací program a klíčové kompetence

Druhým kurikulárním dokumentem s celostátní působností vedle tzv. Bílé knihy je Rámcový vzdělávací program, který je již dle názvu vlastně určitým rámcem a vymezuje základní mantinely pro vzdělávání a výuku v ČR. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia vymezuje závazné rámce pro etapu středního vzdělání, určuje cíle vzdělávání a formuluje očekávanou úroveň vzdělávání stanovenou pro všechny absolventy gymnázia. Rovněž podporuje pedagogickou autonomii škol, a zvláště profesní odpovědnost vyučujících za výsledky výuky. Jako cíle vzdělávání rozumíme soubor požadavků vedoucích k úspěšnému naplnění požadavků RVP G...Přímo jsou definovány tyto základní tři cíle vzdělávání:*

- *vybavit žáky klíčovými kompetencemi na úrovni, kterou předpokládá RVP G;*
- *vybavit žáky širokým vzdělanostním základem na úrovni, kterou popisuje RVP G;*
- *připravit žáky k celoživotnímu učení, profesnímu, občanskému i osobnímu uplatnění (RVP, 2007, s. 3-6).*

Kurikulární dokumenty, které se v našem prostředí začaly používat pro oblast vzdělávání po roce 1989, přichází oproti dřívějším obdobím s konceptem klíčových kompetencí. V rámci dokumentu se už tedy primárně neuplatňuje klasické rozdělení obsahů školního vzdělávání do jakýchsi oddělených výseků – předmětů, ale důraz se klade v první řadě právě na dané kompetence a následně na integrované vzdělávací oblasti. *Rámcové vzdělávací programy kladou důraz na klíčové kompetence a na uplatnění získaných vědomostí a dovedností v*

praktickém životě (RVP, 2007, s. 6). Klíčové kompetence jsou souborem schopností a dovedností, které studenti rozvíjejí i v rámci výuky společensko-vědního základu. Student tyto kompetence získává skrze výuku i mnohé další činnosti, které přispívají k jeho rozvoji a poznání. Klíčové kompetence spojené s výukou základů společenských věd jsou spjaty s růstem jak osobnostních, tak sociálních dovedností a schopností, z nichž může student v tomto předmětu rozvíjet mnohé do větší míry než v ostatních předmětech. Definice z rámcového vzdělávacího programu je následující: *Klíčové kompetence představují soubor vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, které jsou důležité pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a budoucí uplatnění v životě.* V rámci čtyřletého gymnázia a vyššího stupně víceletého gymnázia by měl žák disponovat kompetencí k učení, k řešení problémů, kompetencí komunikativní, sociální a personální, kompetencí občanskou a kompetencí k podnikavosti (RVP, 2007 s. 9). Následuje výčet s deskripcí jednotlivých kompetencí dle RVP G.

Kompetence k učení: představuje mnohé – naučit žáka, jak si má organizovat své učení, a přitom se zaměřit i na vlastní seberealizaci a osobní rozvoj. Své učení a pracovní činnost si student sám plánuje a organizuje, využívá je jako prostředku pro seberealizaci a osobní rozvoj; efektivně využívá různé strategie učení k získání a zpracování poznatků a informací, hledá a rozvíjí účinné postupy ve svém učení, reflektuje proces vlastního učení a myšlení; kriticky přistupuje ke zdrojům informací, informace tvořivě zpracovává a využívá při svém studiu a praxi; kriticky hodnotí pokrok při dosahování cílů svého učení a práce, přijímá ocenění, radu i kritiku ze strany druhých, z vlastních úspěchů i chyb čerpá poučení pro další práci. Tato kompetence má tedy vést k rozvoji schopnosti učit se ze svých chyb a k sebereflexi. V dnešní době inflačního vydávání informací, kdy je kyberprostor naplněn miliardami nejrůznějších dat a údajů a internet se rovněž stává osidlem plným nejrůznějších konspiračních teorií či pochybných webů, se jeví jako velmi důležité právě rozvíjení kritického a analytického myšlení.

Kompetence k řešení problémů: obnáší rovněž mnohé schopnosti a dovednosti – student rozpozná problém, dokáže objasnit jeho podstatu a následně jej rozčlenit na části. Student zvažuje využití různých postupů při

řešení problému nebo ověřování hypotézy. Při řešení problémů uplatňuje vhodné metody a dříve získané vědomosti a dovednosti, kromě analytického a kritického myšlení využívá i myšlení tvořivé s použitím představivosti a intuice. Student kriticky interpretuje získané poznatky a zjištění a ověřuje je, pro svá tvrzení nachází argumenty a důkazy, formuluje a obhajuje podložené závěry. Je otevřený k využití různých postupů při řešení problémů. Student nahlíží na problém z různých stran, zvažuje možné klady a zápory jednotlivých variant a řešení, včetně posouzení jejich rizik a důsledků.

Kompetence komunikativní: představují schopnosti a dovednosti studenta, pomocí nichž student skrze různé komunikační prostředky komunikuje, a to s ohledem na situaci a účastníky komunikace. Efektivně využívá dostupné prostředky komunikace, verbální i neverbální, včetně symbolických a grafických vyjádření informací různého typu. Komunikativní kompetence má za cíl rovněž rozvíjet schopnost argumentace a kritického a analytického myšlení.

Kompetence sociální a personální: mají za cíl přispívat k schopnosti posouzení reálného stavu fyzických a duševních sil. Student si stanovuje cíle a priority s ohledem na své osobní schopnosti, zájmovou orientaci i životní podmínky. Odhaduje důsledky vlastního jednání a chování v nejrůznějších situacích. Své jednání a chování podle toho koriguje a přizpůsobuje se měnícím se životním a pracovním podmínkám. Kompetence sociální by měla rovněž napomáhat rozvoji určité moudrosti a rozumnosti – především při stanovování a dosahování společných cílů. Vyučování má rovněž přispívat k vytváření a udržování hodnotných mezilidských vztahů založených na vzájemné úctě a toleranci.

Kompetence občanská: znamená, že student informovaně zvažuje vztahy mezi svými zájmy osobními, zájmy širší skupiny, do níž patří, a zájmy veřejnými. Rozhoduje se a jedná vyváženě. O chodu společnosti a civilizace uvažuje z hlediska udržitelnosti života, rozhoduje se a jedná tak, aby

neohrožoval a nepoškozoval přírodu a životní prostředí ani kulturu. Respektuje různorodost hodnot, názorů, postojů a schopností ostatních lidí; rozšiřuje své poznání a chápání kulturních a duchovních hodnot. Promýšlí souvislosti mezi svými právy, povinnostmi a zodpovědností a k plnění svých povinností přistupuje zodpovědně a tvořivě. Hájí svá práva i práva jiných, vystupuje proti jejich potlačování a spoluvytváří podmínky pro jejich naplňování.

Poslední kompetencí v rámci RVP G je **kompetence k podnikavosti**. Tato kompetence se vztahuje k mnoha dílčím oblastem. Student by měl být veden k cílevědomému, zodpovědnému životu s ohledem na své potřeby, osobní předpoklady a možnosti rozhodovat o svém dalším vzdělávání a budoucím profesním zaměření. Student by měl rozvíjet svůj osobní i odborný potenciál, rozpoznávat a využívat příležitosti pro svůj rozvoj v osobním a profesním životě a uplatňovat proaktivní přístup, vlastní iniciativu a tvořivost. Student vítá a podporuje inovace, usiluje o dosažení stanovených cílů, průběžně reviduje a kriticky hodnotí dosažené výsledky, koriguje další činnost s ohledem na stanovený cíl. Dokončuje zahájené aktivity, motivuje se k dosahování úspěchu. Chápe podstatu a principy podnikání, zvažuje jeho možná rizika a vyhledává a kriticky posuzuje příležitosti k uskutečnění podnikatelského záměru s ohledem na své předpoklady, realitu tržního prostředí a další faktory (RVP G, 2007, s. 10-14).

7.2.3. RVP G – zařazení ZSV a základní rámec pro výuku

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (dále jen RVP G) určuje a vymezuje vzdělávací obsah na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií, který následně kvůli lepší orientaci člení do osmi vzdělávacích oblastí. Předmět základy společenských věd spolu s dějepisem a sociální a hospodářskou geografii spadá do vzdělávací oblasti „člověk a společnost“. Mezi osm vzdělávacích oblastí náleží:

- jazyk a jazyková komunikace (český jazyk a literatura, cizí jazyk, další cizí jazyk);
- matematika a její aplikace (matematika a její aplikace);
- člověk a příroda (fyzika, chemie, biologie, geografie, geologie);
- člověk a společnost (občanský a společenskovední základ, dějepis; geografie);
- člověk a svět práce (člověk a práce);
- umění a kultura (hudební obor, výtvarný obor);
- člověk a zdraví (výchova ke zdraví, tělesná výchova);
- informatika a informační a komunikační technologie (informatika, informační a komunikační technologie) (RVP G, 2007, s. 11).

Vyučovací obor Občanský a společenskovední základ tedy společně s dějepistem a geografii náleží do vzdělávací sféry Člověk a společnost, kde jsou pro gymnázia zařazeny následující okruhy: Člověk jako jedinec; Člověk ve společnosti; Občan ve státě; Občan a právo; Mezinárodní vztahy, globální svět; Úvod do filozofie a religionistiky (RVP G, 2007, s. 38). OSZ a v širším pojetí celá vzdělávací sféra Člověk a společnost, jak už vyplývá přímo z názvů, jsou zaměřeny na společnost a pochopitelně i na člověka samotného, který je se společností spjat a vlastně bez ní ani nemůže být plně člověkem, jak už od dob antiky tvrdí Aristoteles, jeden z nejznámějších filozofů vůbec, který jako vůbec první přišel s pojmem člověka jako zoon politicon. V této perspektivě na OSV vlastně nakonec pohlíží i kurikulární dokumenty. Vzdělávací oblast Člověk a společnost má dle RVP G za cíl využití společenskovedních poznatků v širším myšlenkovém systému. Žáci se zde učí kriticky reflektovat společenskou skutečnost a posuzovat různé přístupy k řešení společenských problémů. Sféra Člověk a společnost v našem vzdělávání by měla přispívat k utváření historického vědomí, k občanskému uvědomění mládeže a k uchování kontinuity tradic a hodnot naší civilizace. Zdůrazňuje neopakovatelnost a jedinečnost lidského života, posiluje respekt k základním principům demokracie a utužuje význam úcty k výtvorům lidského ducha. Vzdělávací oblast Člověk a

společnost má za úkol taž rozvíjet a kultivovat „vědomí osobní, lokální, národní, evropské i globální identity“ (RVP G, 2007 s. 39). V souvislosti s výukou tématu proměn rolí muže v euroatlantickém prostředí je nutné poznamenat, že mezi vzdělávací cíle edukační oblasti Člověk a společnost rovněž patří orientace studenta ve společenských jevech a procesech a schopnost rozpoznání a analýzy vazeb mezi nimi. Zároveň má vést studenta k schopnosti vidět současnost v kontextu s minulostí a budoucností a ukázat mu pestrost a bohatost historie, geografie a rozmanitost kultur. Student tak musí být schopen analyzovat společenské jevy a chápat změny v jejich interpretaci, které jsou historicky podmíněny. Dalším důležitým cílem je zde také předání a posilování pozitivních hodnot studentům, naučení sebereflexe a tolerance vůči hodnotám druhých lidí.

7.2.4 RVP G a průřezová témata

Dle RVP G průřezová témata vstupují do vzdělávání jako témata, která jsou v současnosti vnímána jako aktuální. Tato témata mají především ovlivňovat postoje, hodnotový systém a jednání žáků. Průřezová témata procházejí jako důležitý formativní prvek celým vzděláváním, proto vzdělávání na gymnáziu v tomto smyslu navazuje na průřezová témata v základním vzdělávání, kde se s nimi žáci setkávají poprvé. Průřezová témata tvoří povinnou součást vzdělávání. Promítají se nejen svým výchovným zaměřením, ale i obsahem do vzdělávacích oblastí (oborů) a pomáhají doplňovat či propojovat, co si žáci během studia osvojili. Pojetí a funkce průřezových témat příznivě ovlivňují i proces utváření a rozvíjení klíčových kompetencí (RVP G, 2007, s. 67).

Do školní výuky na čtyřletých gymnáziích i na vyšším stupni víceletých gymnázií by měla být zařazena tato průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova; Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech; Multikulturní výchova; Environmentální výchova; Mediální výchova.

Vzhledem ke skutečnosti, že se s tématem výukové hodiny zdaleka nejvíce prolíná průřezové téma Osobnostní a sociální výchova, nastíním zde skrze RVP

G stručně, co tato výchova obnáší, a později při výukovém plánu připomenou některé její aspekty:

Osobnostní a sociální výchova vyplývá na jedné straně z obecných tendencí vývoje tohoto světa a nároků, které takový vývoj před středoškolské vzdělání staví, na druhé straně bezprostředně z výchozích kapitol RVP G, které již výše zmíněné nároky reflektují. Osobnostní a sociální výchova tak přispívá k zdravému a zodpovědnému životnímu stylu studentů a poskytuje jim příležitosti přemýšlet o svých zkušenostech a o vlastním vývoji. Vede studenty k porozumění hodnotě mezilidských vztahů a respektu k odlišným názorům, potřebám a právům ostatních. Studenti následně mohou lépe zohledňovat a nahlížet mnohé složité otázky spojené se společností, kulturou a i vlastní životní cestou (RVP G, 2007, s. 68).

Nicméně opomenout bychom v tomto ohledu neměli ani multikulturní výchovu – obzvláště na začátku výuky, kdy společně budeme řešit vznik rodiny, respektive spor mezi příznivci patriarchálního a matriarchálního uspořádání společnosti. Při pojednání o vývoji společnosti, kdy budeme řešit dřívější struktury, dospějeme i ke krátké komparaci naší kultury s jinými. Studenti si díky tomu budou moci uvědomit určitou podobnost a různé analogické záležitosti, jež jsou zakotvené jak v uspořádání euroatlantické kultury, respektive domácnosti, tak v kulturách jiných. Tento vhled do popisované problematiky může přispět k vědomí určité sounáležitosti s jinými kulturami a tím i k uvědomění si jednoho člověčenství a nakonec i rovnosti nás, příslušníků evropské kultury, s jinými kulturami. To v konečném důsledku přispěje k odbourání předsudků a předpojatosti vůči jiným kulturám a etnikům, což je i naplní klíčových kompetencí, a to konkrétně sociálních a občanských.

7.3. Návrh vyučovacích hodin – koncepce, úskalí, metody a výstupy výuky

7.3.1 Úvod

Nyní již přecházím k samotnému návrhu vyučovací hodiny, respektive vyučovacích hodin. Zmíním zde ale nejprve několik důležitých aspektů vztahujících se k vyučování tématu proměn rolí mužů a žen. V rámci této části práce se zaměřím na koncepci a možné způsoby a metody výuky a rovněž na některé potenciální rizika spojená s výukou dané tematiky. Zvolení patřičných, optimálních výukových metod do značné míry souvisí s charakteristikou, složením, kvalitou a zájmem dané třídy o vyučovanou tematiku. Mám tedy za to, že v obecné rovině nemůžeme paušálně určit nejlepší metody a způsoby výuky, ale při přípravě hodiny je naopak vždy potřeba zohledňovat charakteristiku a nastavení studentů v dané třídě. Těm je pak nutné v rámci přípravy „šít vyučovací hodinu na míru“ a pochopitelně být samozřejmě připravený na nejrůznější zádrhly a komplikace. Nejlepším návrhem vyučovací hodiny i přípravou je pak vyučovací plán, který reflektuje zájmy konkrétních studentů v dané třídě a zároveň splňuje kritéria stanovená pro výuku v kurikulárních dokumentech.

7.3.2. Zařazení vyučovacího tématu a očekávané výstupy

Ačkoli jsem již v předcházejících kapitolách referoval o zařazení předmětu OSZ do vzdělávací oblasti Člověk a společnost a vyjmenoval jsem i základní okruhy této sféry, považuji na úvod za důležité vymezit okruhy, s nimiž je tato tematika provázána. Na prvním místě zde zmíním i okruh Člověk ve společnosti, který se s tematikou proměn rolí mužů prolíná pravděpodobně nejvíce. Nicméně hned v závěsu za tímto okruhem následuje Člověk jako

jedinec a opomenout bych neměl ani okruhy Občan a právo a Občan ve státě, i když se dané tematiky dotýkají spíše okrajově či nepřímo. Kromě toho se v rámci výuky budu moci věnovat i určitým historickým, geografickým záležitostem a rovněž zmíním některé aspekty spojené se zdravým a vyváženým životním stylem, takže díky těmto mezipředmětovým přesahům budu moci naplnit i nejnovější výukové trendy, k čemuž se ale detailněji dostanu v pozdější fázi práce. Velmi důležitými prvky výuky však budou rovněž některé záležitosti spjaté se sociální výchovou, která patří do tzv. průřezových témat RVP G a prolínají se s klíčovými kompetencemi.

Vzdělávací okruhy, které mají největší průnik s vyučovaným tématem proměny role muže, jsou, jak jsem již zmínil, Člověk ve společnosti a Člověk jako jedinec, proto zde také nastíním, jaké cíle tyto okruhy ve vztahu ke vzdělávacímu procesu studentů mají. Na tomto místě zmíním, jaké výstupy přinese výuka tématu v rámci vzdělávacího okruhu Člověk ve společnosti. Pokládám zde ovšem za nezbytné zdůraznit, že žádný učený z nebe nespadl. I tyto níže uvedené dovednosti a schopnosti si studenti osvojují v celoživotním procesu, krůček po krůčku.

- Žák uplatňuje společensky vhodné způsoby komunikace ve formálních i neformálních vztazích.
- Případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší konstruktivním způsobem.
- Respektuje kulturní odlišnosti a rozdíly v projevu příslušníků různých sociálních skupin.
- Posoudí úlohu sociálních změn v individuálním i společenském vývoji. (RVP G, 2007, 40)

Vzdělávací okruh Člověk jako jedinec pak přinese níže zmíněné výstupy. Mělo by však být zřejmé, že nepůjde o detailní a komplexní deskripci a

charakteristiku témat spjatých s uvedenými výstupy, kterou bych vyučoval z učebnice obecné psychologie pro střední školy.

- žák objasní, proč a jak se lidé odlišují ve svých projevech chování (poukážu na rozdíly ve společensky normativně přípustném chování mužů v různých obdobích – 18. století, 19. století, 20. století)
- uvede příklady faktorů, které ovlivňují prožívání, chování a činnost člověka
- využívá získané poznatky při sebepoznávání a poznávání druhých lidí (RVP G, 2007, s. 39-40)

Dalšími významnými výstupními cíli jsou i výukové priority vztahující se k průřezovým tématům, ať už se jedná o sociální a multikulturní výchovu nebo o výchovu k evropanství.

7.3.3. Koncepce výuky

Studenti se i dle RVP G v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost učí kriticky reflektovat sociální skutečnost a nahlížet ji skrze různé úhly pohledu. K rozvíjení těchto schopností notně přispívá celostní a integrovaný přístup k výuce, což navíc ještě umocní konstruktivní diskuze v rámci třídy a dialog se studenty během výuky samé. Těžiště výuky proto nebude primárně spočívat v robotickém osvojování faktů či složitých abstrakcí, ale spíše v nacházení vztahů, vazeb a souvislostí mezi různými sociálními fenomény a procesy, a to

s přesahem do každodenního života. Například podle Jana Sokola patří společensko-vědní základ do naprostého minima vzdělávání, které by každému žákovi mělo trvale zůstat „v hlavě“. Jde podle něj o jakési celkové porozumění sobě a společnosti, o něž se na vědecké rovině pokouší přehršel různých oborů. Ne však tyto obory, nýbrž jejich integrované, propojené a srozumitelné výsledky musí mít ve školách své místo. Každý občan totiž nutně potřebuje vědět něco o sobě jako lidské osobě, o společnosti a jejích institucích, o hospodářství, financích i bankách, o právu a soudech, o obci, daních a státu, o médiích nebo o mezinárodních společenstvích – jinak se svoboda a demokracie nedá udržet (Sokol, 2014). Vzhledem k výše zmiňovaným faktům i charakteru práce se zde nabízí srovnání s reformovaným finským vzdělávacím systémem, kde upustili od klasického rozdělení vzdělávacího obsahu do jednotlivých předmětů, jak jej známe z našeho školství. V této skandinávské zemi se totiž přeorientovali na systém vzdělávání, který je založen na tzv. fenoménech - Phenomenon Based Learning. *Výuka a proces učení vůbec tak spočívají v holistickém – celostním pojetí. Fenomény spojené s danou výukou jsou následně analyzovány a rozebírány jako komplexní entita v reálném kontextu, kde se informace, dovednosti a schopnosti pojíká se k těmto fenoménům vyučují prostřednictvím překračováním hranic mezi jednotlivými předměty. Struktura výuky založená na fenoménech pak také aktivně vytváří lepší příležitosti pro integraci různých předmětů a témat i pro efektivní pedagogické metody* (<http://www.phenomenaleducation.info/>). Další důležitým atributem nebo možná spíše hodnotou je multi-perspektivní pojetí studovaných fenoménů, které jsou studenty nahlíženy z různých úhlů pohledu. Díky tomuto způsobu výuky studenti mohou rozvíjet a tříbit mnohé schopnosti – kritické a analytické myšlení – a může být narušeno jejich mnohdy jednostranné vnímání světa a reality okolo nich, takže daný způsob výuky může přispívat i k většímu respektu a úctě vůči odlišným postojům a následně i lidem. I když české školství a vzdělávání v těchto otázkách ještě nedospělo tak daleko, je zřejmé, že postupně dochází k obratu. Nové pojetí vzdělávání, kdy je za klíčové považováno rozvíjení kompetencí a klasické výukové předměty byly integrovány do osmi vzdělávacích oblastí, mohou české školy, vzhledem k velké míře autonomie při tvorbě školních vzdělávacích programů, usměrňovat

výuku tímto způsobem. Sám se budu při tvorbě výukového plánu do určité míry přibližovat výše uvedené koncepci.

7.3.4. Potenciální úskalí výuky

Domnívám se, že tematiku proměn rolí mužů je nejsnadnější vyučovat ve smíšených třídních kolektivech. Ve chvíli, kdy se učitel, popřípadě učitelka octne ve třídě, která se skládá jen (nebo z drtivé většiny) z příslušníků opačného pohlaví, mohou se v průběhu výuky vynořit určité komplikace. Studenti náležející k pohlaví, které je ve výrazné menšině, se nemusí projevovat způsobem, jakým by se projevovali, kdyby se vyučovalo na jiné téma. Z různých důvodů ale může pozměněné znaky chování vykazovat a projevovat v diskuzi i majoritně zastoupené pohlaví. V neposlední řadě vyvstává potenciální problém i v oblasti objektivitu a možné zaujatosti učitele pro jednu či druhou stranu. Tento problém v některých jeho aspektech řeší multi-perspektivní pojetí výuky dané tematiky, kde tato úskalí ustupují stranou. Pokládám ale za nutné dodat, že i tak je dobré před studenty na úvod kontroverznějšího tématu přiznat, že učitel je tvor omylný a náchylný k nejrůznějším neobjektivitám všeho druhu jako všichni ostatní lidé.

Vzhledem k tomu, že bude návrh vyučovací hodiny koncipovaný pro studenty gymnázia, budu ze strany studentů předpokládat větší zaujetí pro dané téma. Na začátek chci podotknout, že pokud by to bylo jen trochu možné (např. za situace, kdy výuka tématu probíhá ve čtvrtém ročníku, což ale není příliš běžné), třídu bych rozdělil na studenty maturující ze ZSV a navíc případně ty, kteří potenciálně budou skládat přijímací zkoušky na VŠ z předmětu ZSV. Druhou skupinu by pak tvořili studenti, kteří ze ZSV nematurují a nebudou ze ZSV skládat žádné zkoušky. První skupině a pochopitelně i dalším dobrovolným zájemcům bych pak za uvedeného nastavení mohl zadávat speciální domácí úkoly. Tuto možnost navíc dle Violy Horské podporuje i aktuální úprava učebních dokumentů pro OSZ, kdy jsou ve srovnání s dřívější úpravou pro výuku ZSV výrazně redukovány vzdělávací obsahy, které by si měli studenti osvojit (Horská, 2006).

7.3.5. Návrh vyučovací hodiny a užití kombinace metod

Vycházet budu samozřejmě jak z teoretické části práce, kde se při výuce budu moci opřít o některé faktografické údaje a různé grafy či statistiky, tak z různých dokumentů a učebnic pojednávajících o koncepcích, metodách a mnohých dalších principech uplatňovaných v moderní výuce, s jejichž pomocí je koncipovaný výukový plán a s ním spojené náležitosti. Vzhledem k relativně diferenciovanému teoretickému rámci pro výuku ZSV budu z důvodu navýšení celistvosti výukového plánu vysvětlovat některé souvislosti a provázanosti s didaktickými a metodickými principy přímo v tomto plánu. Domnívám se, že ideálními výukovými metodami pro vyučovací hodiny proměny role muže je celý soubor několika různých metod. Jednotliví studenti totiž preferují rozmanité výukové i učební styly, což je do značné míry ovlivněno jejich fyziologickým uzpůsobením. Podle teorie levé a pravé mozkové hemisféry je levá hemisféra tou převažující a je spojena s racionálním, logickým a systematickým uvažováním. Naproti tomu pravá hemisféra je spojena s uměleckým cítěním, kreativitou a divergentním způsobem přemýšlení. *Geoffrey Petty v této spojitosti uvádí výsledky výzkumu, které doporučují kombinovat různé styly učení, protože ve chvíli, kdy bude během výuky docházet k jejich obměňování, navýší se i efektivita učebního procesu a stupeň ukotvení a zapamatování vyučovaných záležitostí (Petty, 2006, s. 147-148).* Střídání výukových metod by ovšem mělo přispět i ke zvýšené koncentraci studentů, protože v obecné rovině platí, že při příliš monotónním a jednotvárném vyučování pozornost studentů spíše klesá. Naopak změny mohou výrazně přispět k většímu „vtáhnutí“ studentů do procesu výuky a rovněž k navýšení jejich pozornosti.

Věřím, že mnou zvolená kombinace metod a způsobů výuky vyústí v optimální naplnění výukových cílů v souvztáznosti k vzdělávacímu obsahu.

Při výuce užití následujících metod: didaktická diskuzní hra s učitelem v roli moderátora, interaktivní prezentace – doplněná o frontální výklad a kladení otázek metodou dialogu, diskuze, samostatná písemná práce, kooperativní práce, rozvoj kritického myšlení při studiu textu, televizní výuka a výuka s pomocí počítače.

7.4. Plán vyučovacích hodin

7.4.1. Zadání úkolu

V hodině, která bude předcházet zahájení vyučování na téma proměny role muže, zadám studentům domácí úkol – samostatnou práci. Obezpečím je s tématem příštích dvou hodin i se záměrem začít následující hodinu diskuzí. Zadáním domácího úkolu tedy bude vypracovat krátké pojednání vztahující se k tématu proměny rolí mužů v evropském prostředí a vzhledem k souvztažnosti i o postavení žen. Maximální rozsah bude osmnáct set znaků, tedy jedna normostrana. Vzhledem k tomu, že klíčovými hodnotami kurikulárních dokumentů jsou svoboda a zodpovědnost, nechám na studentech, jak přistoupí ke způsobu zpracování práce. Oceňovat však budu kvalitu provedení práce a invenci. Jedinou podmínkou budou dva knižní a jeden internetový zdroj z akademického prostředí. Mám za to, že díky zadanému úkolu budou daní jedinci schopni zúčastnit se diskuze na kvalitativně vyšší úrovni a lépe argumentovat než bez jakékoliv přípravy. Tato příprava navíc přispěje k rozvoji mnohých kompetencí a neposlední řadě i k sociálnímu a osobnostnímu rozvoji, jak jej definuje RVP G skrze charakteristiku sociální a personální výchovy. Domnívám se rovněž, že různé světonázory studentů a rozmanité pohledy na danou tematiku mohou za této situace, kdy ještě nepřistoupím k výuce, napomoci k zastoupení mnohem variabilnější škály názorů a pohledů, což studenty za příznivých okolností povede ještě k většímu zaujetí.

7.4.2. První vyučovací hodina

Téma výuky: Vývoj a pojetí rodiny – proměny rolí muže a ženy

Zaměření: Historický vývoj a pojetí rodiny a v souvztažnosti proměny rolí a postavení muže a ženy od 18. století do I. světové války

Cíle výuky:

- Studenti chápou rozdíly v matriarchálním a patriarchálním uspořádání společnosti, definují pojmy matriarchát a patriarchát

- Studenti dokáží vyjmenovat různá pojetí a formy uspořádání rodiny v průběhu historie až do dnešních dnů.

- Studenti rozumí základním sociálním procesům spjatým s proměnami rolí mužů a žen se zaměřením na předindustriální období až po I. světovou válku

Prostředky a metody s minutáží v časové posloupnosti: 1. diskuzní didaktická hra (14 minut), 2. frontální výklad spojený s prezentací, v níž budou ve stručnosti definovány nejdůležitější kategorie a pojmy spojené s výkladem (17 minut) – výklad bude příležitostně doplněn kladením otázek k dialogu a k zamyšlení, 3. televizní dokument České televize (10 minut), zbývající čtyři minuty budu věnovat administrativním záležitostem na začátku a konci hodiny.

Průběh hodiny:

A) Didaktická diskuzní hra

První vyučovací hodina na téma proměny role muže bude odstartována didaktickou hrou. Studenti sedící vpravo budou mít za úkol hájit postavení a zájmy dnešních žen a naopak studenti sedící nalevo zase zájmy a postavení dnešních mužů. Třída však bude rozdělena do tří skupin a každá dvojice bude sledována a hodnocena zbývajícími členy dané skupiny a příležitostně také mnou samým. Následně budou z každé skupiny demokratickou volbou (na základě ústní domluvy skupiny) delegováni dohromady dva zástupci – jeden zástupce hájící muže a jeden hájící zájmy žen. Šest delegovaných zástupců se pak ke konci následující hodiny utká v dalším diskuzním klání.

Diskuze jako prostředek či metoda výuky náleží k tzv. aktivizačním metodám. Výrazně přispívá ke komplexnímu rozvoji osobnosti a domnívám se, že u mnohých studentů může vést i k navýšení motivace ke studiu dané problematiky. Pedagog Josef Maňák k aktivizačním metodám uvádí: *Aktivita není finálním výsledkem edukace, ale prostředkem k trvalému růstu a nezbytným procesem zdokonalování osobnosti. Poukázali jsme na to, že aktivita se přetváří v samostatnou práci, kdy žák, sice pod dohledem učitele, ale postupně víc bez cizí pomoci zvládá výchovně-vzdělávací situace s cílem relativně úplného osvobození od přímého vedení a ovlivňování. Aktivita se tak stává nezbytnou podmínkou osobnostního rozvoje, edukačním faktorem, který tvoří základ a východisko všech životních projevů* (Maňák, 2011). Přínos této konkrétní metody – tedy diskuze – dle Lucie Zormanové tkví v tom, že *kromě nastolení myšlení nad učební látkou u žáků také rozvíjí jejich komunikační schopnosti, vyjadřování vlastních názorů, schopnost argumentace, ale i schopnost tolerovat názor jiného* (Zormanová, 2012, s. 56). Diskuze tak rozvíjí širokou paletu kompetencí uvedených v RVP G – komunikační, sociální, řešení problému, občanskou a pozitivně ovlivňuje i atributy rozvoje osobnosti zmíněné v sociální a personální výchově. Věřím, že aktivizační metoda diskuze v kombinaci s domácí samostatnou přípravou studenty dostatečně namotivuje k tomu, aby se aktivně zapojili i do další fáze vyučování, které bude probíhat za pomoci frontální výuky a metodou dialogu – kdy budu studentům i dle celkového průběhu a situace ve třídě klást různé otázky, které je povedou k zamyšlení a nakonec i hlubšímu vhledu do celé tematiky. Nezasťírám však, že udržení součinnosti a kooperace mezi studenty navzájem a následně i učitelem není při didaktických hrách tohoto typu vždy snadným úkolem. I podle Hany

Lukášové se učitel při soutěživých situacích musí mít na pozoru, aby skrze jejich přeceňování *nevědomě neporušoval základy kooperace mezi žáky. Neustále také musí dbát na to, aby se zvyšovala úroveň sociálního sebeuvědomování i sociální reflexe žáků a také jejich způsobilost v různých životních situacích kooperovat (...)* Je potřebné pracovat s vědomým pojetím žáka – tj. celostním pohledem na rozvoj kvalit života žáků (Lukášová, 2010, 40-41).

B) Výklad a dialog s přechody k diskuzi

V této části hodiny přistoupím k výkladu spojenému s kladením otázek v návaznosti na probíranou látku, tak abych studenty zdravě podněcoval k přemýšlení a hledání souvislostí mezi popisovanými jevy a procesy.

Studentů se zeptám, jestli někdy slyšeli o pojmech matriarchát či patriarchát. Následně podle jejich odpovědi doplním, že matriarchát obecně představuje uspořádání struktury společnosti, ve kterém žena dominuje nad mužem.

Často však ani nemusí být formálně zakotvený v legislativě daných států. Určitý problém však tkví v tom, že různé sociální či humanitní vědy nebo minimálně někteří badatelé definují tyto pojmy odlišně.

Zmíním kritiku A. Weiner, která zpochybnila výzkumy založené na mužské optice a náhledu na definici patriarchátu a matriarchátu. Pro upřesnění ale následně dodám odbornější vysvětlení od antropologa T. H. Eriksena – v Melanésii, Africe nebo Severní Americe existuje mnoho skupin, které lze označit za matrilineární. Je velmi častým nedorozuměním, že matrilineární příbuzenské systémy jsou považovány prostě za převrácené patrilineární systémy, kde ženy zaujaly místo mužů. Někteří se dokonce mylně domnívají, že matriarchát a matrilineární systém jsou jedno a totéž. I v matrilineárních společnostech totiž stejně jako v patrilineárních zastávají formální politické úřady muži (Eriksen, 2008, s. 129-131).

Tím se také přesuneme k tematice historického vývoje rodiny a jejího pojetí – zeptám se studentů, jak podle nich žili lidé v dávných dobách před vznikem naší kultury. Pokud neodpoví adekvátním způsobem, zmíním termín prvobytně pospolná společnost a budu se jim snažit napovědět odkázáním na život v jiných kulturách. Následně jim ve stručnosti dle popisu I. Možného popíšu

starověký model, kde rodinu představovaly jednotky tzv. širší domácnosti, které dle Kellera přetrvaly až do novověku. V krátkosti přiblížím rurální ráz tehdejší společnosti s typickými atributy pro vnitřní život rodiny a také obrovskou mírou úmrtnosti, spojenou s válkami, různými epidemiemi a nesrovnatelně nižší úrovní lékařské vědy a péče. Poté se budu moci dobrat ke změnám, které proběhly za průmyslové revoluce. Vznese dotaz, zda studenty napadá, k jakým změnám díky průmyslové transformaci a urbanizaci mohlo dojít v rámci konfigurace rodiny a v rolích mužů a žen. Dle teoretické části práce si dané změny objasníme a vysvětlíme. V případě přiměřeného času se jich mohou zeptat i na romány Charlese Dickense či Victora Huga. Následně popíšu vývoj rodiny do dnešních dnů s tím, že se zmíním o definici A. Giddense rodiny jako skořápkové instituce a v prezentaci představím graf Tomáše Fialy. Graf studentům vysvětlím a uvedu některé rozdíly mezi konfiguracemi rodiny dnes a za socialismu. Před uvedením dokumentu České televize poukážu na nerovné postavení ženy v manželství a její možnosti pracovního uplatnění v 19. Století. Za vhodné doplnění této části výuky považuji umístění krátkého textu od Lynn Abramsové, který popisuje bídné podmínky jedné z rodin kolem světové války. Mateřská začala být v některých zemích vyplácena právě až na základě ubohých životních podmínek žen s malými dětmi.

Jsem matkou tří dětí. Když mělo přijít to poslední, neměl můj manžel zaměstnání, tak jsem musela chodit do práce já. Celý den jsem stála na nohou, prala a žehlila. Velmi mě z toho bolely křečové žíly. Dítě se kvůli tomu nějak vzpříčilo, což nás oba téměř stálo život. Doktor řekl, že to způsobilo stání a váha dítěte. Od té doby jsem se už nebyla schopná žádné dítě donosit...Muži a ženy už musí pochopit, že žena, která čeká dítě, potřebuje odpočívat. Pak by tolik našich sester netrpělo a neumíralo během operací, nebo by na druhou stranu nevedlo tak ubohý život (Abramsová, 2005, s. 109).

C) Televizní dokument

Stručně uvedu některé záležitosti spojené s I. světovou válkou a doplním, že byla v určitém smyslu ukončením 19. století. Následně si promítneme kvalitně ztvárněný dokument České televize s názvem „První světová válka byla velkou

genderovou revolucí“ - <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1024074-prvni-svetova-valka-byla-velkou-genderovou-revoluci><

7.4.3. Druhá vyučovací hodina

Téma výuky: Vývoj a pojetí rodiny – proměny rolí muže a ženy

Zaměření: Proměny rolí a postavení muže a ženy od I. světové války až do současnosti.

Cíl výuky:

- Student objasní definice pojmů univerzalita a komplementarita v kontextu proměn rolí mužů a žen
- Posoudí úlohu sociálních změn v individuálním i společenském vývoji
- Postihne vývoj uspořádání genderových rolí od socialismu až po současnost
- Případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší konstruktivním způsobem.

Prostředky a metody s minutáží v časové posloupnosti:

1. Opakování – formou otázek vůči studentům a společného dobírání se odpovědí (4 minuty), 2. samostatná práce – čtení textu s krátkým zamyšlením a zhodnocením (6 minut) 3. kritická diskuze nad zadaným textem ve dvojicích a následně v menších skupinkách (3 – 4 minuty) 4. frontální výklad s prezentací, výklad bude opět příležitostně doplněn kladením otázek k dialogu a k zamyšlení

(17 minut) 5. pokračování didaktické hry pro šest delegovaných studentů z první hodiny, v rámci hry tak budou moci studenti zopakovat veškeré témata spjaté s výukou (10 minut)

Průběh výuky:

A) Opakování

Na začátku druhé vyučovací hodiny přistoupíme k zopakování nejdůležitějších tezí z hodiny minulé a objasníme si některé změny ve vývoji. Poté studentům rozdám výňatek z knihy T. G. Masaryka - Mravní otázky, kde se první československý prezident vyjadřuje k rolím a postavení ženy v tehdejší společnosti.

B) Samostatná práce – čtení

Text zachycuje Masarykova stanoviska z počátku století. Úkolem studentů bude tento text zhodnotit a stručně porovnat názory na text se svým sousedem. Následně zhodnotit, jestli se uvedené stereotypy vůči ženám v naší společnosti stále uplatňují. Další otázky k diskusi ve skupině, tentokrát už ale čtyř lidí (dvě dvojice se spojí dohromady), formulují následovně: Co vás nejvíce překvapuje na postojích T.G.M.? Dospěla vůbec naše společnost k nějakým změnám? Jestli ano, k jakým?

Výňatek:

Muž a žena jsou si rovni. Jsou mezi nimi různosti, ale nikoli takové, že by se smělo mluvit o nerovnosti přirozené (...) Nerovnost mezi mužem a ženou není přirozená, není od přírody, ale vyvinula se historicky; a jak v historii dělalo se mnoho chyb a chyb často osudných, tak stala se také chyba a chyba veliká potlačením ženy (...) Domácnost — ano, buď posvěcena a svatá, ale k tomu je především třeba, aby žena nebyla domácím otrokem! Ve jménu domácnosti oddalujeme ženy od veřejné práce. Sice ve svých pedagogikách a ekonomikách velebíme konkurenci (cemulaci — řekl Kollár), vliv nápodoby a ceníme si

všecky ty silné popudy k činnosti, jež máme z veřejnosti, ale ženy a dcery své odsuzujeme v úkryt domácnosti, zužujeme jejich obzor a umrtvujeme jejich energii, nešetříce jejich přirozeného nadání. Tuto pověru domácnosti opíráme o zvláštní pověru hospodářskou. Žena je prý příliš něžný tvor, abychom ji chtěli připustit ve všeobecnou konkurenci — ta prý by ji zničila. Avšak: žena přece musí se živit, kdo ji živí? Otec, muž, bratr, jestliže se nedovede vyživit sama; ti proto musí tím houževnatěji konkurovat, protože mají větší břímě hospodářské, než když žena jim pomáhá, vydělávajíc si sama. Proč by nevydělávala, je-li toho schopna? Skutečně to směšné a škaredé lapání muže, to nemožné vychování k domácnosti, jakého se našim patricijským dcerkám posud dostává — trochu němčiny, franciny, břínkání na klavír, šití a strádání výbavy — jak je to nepraktické, hloupé, ponižující! A k tomu všemu: jak to vysiluje ženy nadanější, jemnější a myslivější, mnohem více než ty domnělé účinky konkurence. Tím vším není řečeno, že by žádná žena nesměla vařit a hospodařit. Mnohá žena v tom zaměstnání bude mít zálibu — jistě vaření a hospodaření není činností nečestnou a ponižující; ale o to běží, aby špatnou ekonomii žena netrpěla, aby sil svých, má-li jich, užívala lépe, právě také hospodářsky vydatněji. Ale nejen v kruzích zámožnějších a prostředních, také v chudině, dělnictvu, panuje nerozumná ekonomie sil — Macharova »otrokyně otroka« praví tu všecko. Žena jako muž má úkol sociální. — Dnes otázka sociální je tak naléhavá, že nejen muž, ale stejně žena jí se musí zabývat, musí o úkolech sociálních přemýšlet a o úkolech těch už také s mužem spolupracovat. Otázka sociální není však už filantropickým, humanitním sportem, nýbrž prací k zákonnému zajištění sociální spravedlnosti. Žena proto musí pochopovat veřejné a politické úkoly doby, musí jako muž a s ním se věnovat veřejnosti. Proti těmto požadavkům nepřátelé společenského pokroku dovolávají se — lásky. Láska — kolik pověr tají se v tomto tak zneužívaném slově. Smyslnost, egoism a sentimentálnost, slabošské citlivůstkářství, neschopné silných citů, předstírá posvátnost manželství a lásky, aby udrželo, stručně řečeno, prostituci, prostituci veřejnou, tajenou, zákonnou — ve všech formách, také manželskou. Dekadentními frázemi o ženě spasitelce, o její záhadnosti a tajupnosti, o ochránkyni manželského krbu a t. p. zastírá se honba po penězích a pohodlí, po kuchařce a milence, po ošetřovatelce a hospodyně v jedné osobě. Láska a manželství je také spojením duší, duší zdravých v zdravém těle; manželství je

sloučením samostatných individuí, duše proti duši — otrokyně je dnešnímu muži ovšem milejší. Tomuto tuctovému muži, jehož lásku opěvuje na sta básníků, hovících starým názorům a zvykům, manželství znamená konec duchovního bažení a dychtění, individuím zdravým a silným je počátkem společného vývoje, společné práce na všecku dobu životní, na věčnost.

Moderní žena nebude se řídit mužem, nebude dělat všecko, co dělá muž. Copak dělají muži jen pěkné a dobré? To, čemu se říká emancipace, a není než napodobením na př. kouření, pití a t. p., není než zpátečnictvím. Nemluvil jsem a nerad mluvím o otázce ženské. Protože otázky ženské není, jako není otázky jen mužské: je otázka společnosti. Muž a žena od samého počátku kulturního vývoje byli spolu a dovedli všecko dělat společně, byla vždy vzájemnost — každá vnitřní změna ženy je změnou muže, muže také ženy. (...)

Říká se, že prý žena zejména je bytost nábožensky cítící, že je více náboženská než muž, muž že je více rozumová bytost. Pravda je jen to: v kostele je více dětí a žen než mužů, ale to neznámá, že žena je zbožnější, nýbrž ona je celkem založena společensky jako muž. A když je odloučena od společenského života a muž sedí v hospodě, tož jí chudince nic jiného nezbyvá. Tedy ta zbožnost ženy by se vyložila velmi přirozeně jedním způsobem, kdyby lidé byli upřímní. Žena prý je stvořena pro zbožnost. To by měla být pastorem a farářem ta zbožná žena a ne ten bezbožný muž. Tož jak je to možné? Ten, kdo chce mít náboženství vznešenější, bude stát o to, aby poměr muže a ženy vznešeněji, mravněji se pojímal, aby se pochopilo, že ať už manželství nebo nemanželství, je docela jedno. To jsou poměry. Někdo může žít v manželství, druhý nemůže, to je dle toho, jak už muž a žena vůbec žijí (Masaryk, 1923, s. 62-73).

C) Diskuze

Při diskuzi budu pozorovat její vývoj u jednotlivých skupinek a při vzniku jakýchkoliv sporů či nejasností se pokusím studenty přimět ke smíru. Platí tu totiž pro diskuzi zcela stejná pravidla a kritéria, jež jsem zmínil v popisu předcházející výuky. V prezentaci studentům znovu představím výrok:

Protože otázky ženské není, jako není otázky jen mužské: je otázka společnosti. Muž a žena od samého počátku kulturního vývoje byli spolu a dovedli všechno dělat společně, byla vždy vzájemnost — každá vnitřní změna ženy je změnou muže, muže také ženy.

Studentů se po chvíli zeptám, o jakém rodinném uspořádání Masaryk vlastně referuje. Vyčkám nějakou chvíli – i podle Grecmanové je totiž *faktorem, který podporuje bohatost diskuze, nápadů i tvůrčí myšlení – dostatečný čas na promyšlení odpovědi* (Grecmanová, 2007, 57). Pokud se ale nedočkám správné odpovědi, zeptám se znovu, zda se jedná o komplementární či univerzální model a proč. Pochopitelně i během jiných částí vyučování budu usilovat o větší zapojení studentů – i těch, kteří jsou komunikačně méně průrazní, a oceňovat budu i jejich částečné a neúplné zodpovězení otázek. Tento způsob kladení otázek a rozvíjení diskuze jednak přispívá k hlubšímu porozumění, jednak napomáhá proniknutí informací do dlouhodobé paměti, kam se uloží jen informace, které student utřídil a přehodnotil (Grecmanová, 2007, s. 41).

D) Výklad s kladením otázek – dialog

Pokračovat budu dále za pomoci prezentace, navážeme na období I. republiky a komunismu s hromadným nástupem žen do pracovního procesu a jejich dvojnásobnou zátěží a s tím provázaný ústup mužů z pozic výhradních živitelů rodin. Následně budu moci poukázat na nově nabytou svobodu mladých lidí a v návaznosti na tuto proměnu i na rozsáhlé změny v oblasti vztahů a rolí mužů a žen a větší diverzifikaci společnosti. Studentům budu promítat i různé grafy – např. z rozdělení domácích prací – a upozorním je, že dochází ke srovnávání a stírání rozdílů v dříve typicky mužských a ženských rolích při domácích pracích. Celý výklad budou, i dle případných otázek studentů a různých dalších okolností, doprovázet různé otázky vybízející studenty k dialogu a zamyšlení, takže ke konci výkladu budu moci představit i názory na současnou situaci v postavení žen a mužů. Poukážu na skutečnost, že ženy jsou stále utiskovány a mnohdy trpí, ale na druhou stranu zmíním i dnes tolik diskutovanou krizi mužů. Na tomto místě se tedy dotknou jednoho z výchovných cílů – studenti, a to nejen chlápci, si budou v kontextu celého výkladu uvědomovat obrovské možnosti a výsady, které nám poskytuje dnešní společenský systém ve srovnání s těmi minulými. Studenti si budou moci hlouběji uvědomit, že jsou svobodné bytosti

s mnohým nadáním a dispozicemi, které je ovšem při současných požadavcích systému nezbytné neustále rozvíjet. Studentům se tak nabídne perspektiva života, v níž mají jako ti nejtalentovanější a nejschopnější převzít zodpovědnost nejen za sebe a své blízké, ale i za utiskované, znevýhodněné a pronásledované.

E) Didaktická hra

Na konci hodiny – zhruba posledních deset minut – znovu přistoupíme k diskuzi s vybranými studenty, kteří svedou argumentační souboj, přičemž jak dle svého mínění, tak do určité míry i hlasování třídy udělím plusové hodnocení studentům, kteří povedou diskuzi, jež bude dílem jejich invence a obohacím pro ostatní členy třídy. Ostatní studenti budou mít v případě nesouhlasu právo vznést otázku a protiargument. Domnívám se, že tento způsob výuky přinese studentům mnohý užitek a bude vyváženým způsobem přispívat jak k hlubším znalostem v dané oblasti, tak především k osobnímu růstu a rozvoji na poli sociálních i osobnostních schopností a dovedností, takže porostou v mnoha kompetencích – ve schopnosti komunikace a vyjadřování, kritického a analytického myšlení, k podnikavosti, občanskému uvědomění, samostatné práci, ale i schopnosti kooperace a respektu vůči ostatním. Díky ucelenému výkladu vývoje rodiny a proměn rolí muže rovněž budou narušeny některé způsoby stereotypního myšlení a jednostranného vidění světa.

8. Závěr

Proměny role muže a ženy v průběhu lidských dějin a kultury představují velmi rozsáhlý a komplexní sociální fenomén, který se analyzuje a rozebírá z mnoha různých stran, na celé řadě úrovní a v mnoha specifických oblastech lidského zájmu a činností. Věřím, že jsem touto diplomovou prací mohl přispět k podnětné diskuzi k dané tematice a shrnout a přiblížit některé její klíčové aspekty. Návrh vyučovací hodiny pak přináší ucelenou koncepci svébytné výuky, v níž studentům prostřednictvím kombinace různých výukových metod předám integrovaný a interdisciplinární soubor znalostí a vědomostí s velkým důrazem na rozvíjení klíčových kompetencí dle Rámcového vzdělávacího

programu pro gymnázia. Výuka tak přispěje k osobnostnímu a sociálnímu rozvoji studentů s apelem na jejich zodpovědnost a svobodu, což není pro vyučování a obecně i výchovu cesta snadná. Studenti ale budou díky pochopení širších souvislostí vývoje proměn rolí v rámci rodiny a domácnosti schopni vyvodit závěry pro svůj vlastní život (konflikt práce – domácnost) a nakonec dospět k větší míře pochopení a porozumění pro opačné pohlaví, ale i pro jiné a odlišné formy a modely uspořádání, respektive neuspořádání.

Použitá literatura:

ABRAMSOVÁ, L. *Zrození moderní ženy*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-060-8

BADINTER, E. *O mužské identitě*, Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-727-0

BECK, U. *Riziková společnost – Na cestě k jiné moderně*, Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-7419-047-6

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*, Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5

BRADFORD WILCOX, W. *Soft Patriarchs, New Men: How Christianity Shapes Fathers and Husbands*. Chicago and London: The University of Chicago Press. 2004 ISBN 0-226-89708-5

ČERMÁKOVÁ, M. *Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny*. Praha: SOÚ AV ČR, 1997. ISBN: 80-85950-42-1

ERIKSEN, T.H. *Sociální a kulturní antropologie*, Praha: Portál, 2008. ISBN: 978-80-7367-465-6

ESPING-ANDERSEN, G., GALLIE, D., HEMERIJCK, A. a MYLES, J. *Why We Need a New Welfare State*, Oxford University Press, 2002. ISBN 978-0-19-925642-6

FILIPOVÁ, M. *Krise mužské role v postmoderní společnosti*, 2011 MU – diplomová práce

GIDDENS, A. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999. ISBN-10: 80-7203-124-4

GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš svět*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-91-5.

GOLDTHORPE, J. E. *Family life in western societies : a historical sociology of family relationships in Britain and North America*. New York: Cambridge University Press, 1987. ISBN 0521337526.

GRECMANOVÁ, H. a URBANOVSKÁ, E. *Aktivizační metody ve výuce, prostředek ŠVP*, Olomouc: Hanex, 2007. ISBN 978-8085783-73-5

HOCHSCHILD, A. a Machung, A. *The second shift: working parents and the revolution at home*. New York: Viking, 1989. ISBN 978-0-67082-463-2

JANČAŘÍKOVÁ, O. *Mizející otec, aneb, Jakou roli hraje otec v životě dospívajících dětí z úplných rodin?* FF MU, 1996.

JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2284-9

KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk 2003. ISBN 80-7239-091-0

KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962.

KŘÍŽKOVÁ, A. a PAVLICA, K. *Management genderových vztahů: postavení žen a mužů v organizaci*. Praha: Management Press, 2004. ISBN 80-726-1117-8.

KUČERA, M. *Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí*, s. 45–66, In FIALOVÁ, L. et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-87-7

LENDEROVÁ, M. et al. *Žena v Českých zemích od středověku do 20. Století*, Praha: Nakladatelství Lidových novin. 2009. ISBN978-80-7106-988-1

LUKÁŠOVÁ, H. *Kvalita života dětí a didaktika*, Praha: Portál, 2010 ISBN 978-80-7267-784-8

MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny. Rodina - gender - stratifikace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000 ISBN 80-85850-93-1

MASARYK, T. G. *Moderní názor na ženu*, s. 61-77, In FRANTA, Z. *Mravní názory*. Praha: Státní nakladatelství, 1923.

MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 8085850249.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: SLON, 2003. ISBN: 80-86429-19-9

MOŽNÝ, I. *Kapitoly ze sociologie rodiny*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1987.

MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: Blok 1990. ISBN 80-7029-018-8

MOŽNÝ, I. *Proč tak snadno: některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1991. ISBN 80-901059-0-4

PAŠKOVÁ, M. *Proměny pozic českých mužů*, 2008 – Diplomová práce, FSV Univerzita Karlova

PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství*, Praha: Triton, 2003 ISBN 80-7254-350-4

PETTY, G. *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0367-4.

PRŮCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*, 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-584-9

RENZETTI, C. M. a CURRAN, D. J. *Ženy muži a společnost*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN: 80-246-0525-2

ROHR, R. a MARTOS, J. *Cesta divokého muže*. Brno: Cesta, 2002.
ISBN 80-7295-032-0

SIROVÁTKA, T. *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*, s. 37-60, In MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN: 80-86598-61-6

SANDAY, P. R. *Women at the Center: Life in a Modern Matriarchy*. Cornell university, 2002. podle ANNETTE B. WEINER, Annette B. *Women of value, men of renown: new perspectives in Trobriand exchange*. 6th pbk pr. Austin, Tex: University of Texas Press, 1996. ISBN 978-029-2790-193

VEČERNÍK, J. *Nerovnosti ve výdělčích, v příjmech a v majetku domácností*. s. 113–134, In VEČERNÍK, J. – MATĚJŮ, P. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*, Praha: Academia, 1998. ISBN: 80-200-0765-2

VODOCHODSKÝ, I. *Superženy a velké děti: konceptualizace postavení mužů v rámci genderového řádu státního socialismu*, FSV UK 2007a

VODOCHODSKÝ, I. *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*, FSV UK, 2007b

WOLF, N. *Mýtus krásy*. Bratislava: Aspekt, 2000. ISBN 80-85549-15-8

ZIMBARDO, P. a COULOMBOVÁ, N. *Odpojený muž: Jak technologie připravuje muže o mužství a co s tím*, Praha: Grada Publishing 2017. ISBN 978-80-247-5797-1

ZOJA, L. *Soumrak otců: Archetyp otce a dějiny otcovství*, Praha: Prostor 2017. ISBN: 978-80-7260-347-3

ZORMANOVÁ, L. *Výukové metody v pedagogice*, Praha: Grada Publishing 2012. ISBN: 978-80-247-4100-0

Elektronické dokumenty a internetové zdroje:

ALIAGA, CH. *How is the time of women and men distributed in Europe?*, 2006,

In *Statistics in Focus*, 4/2006, [online]. [cit. 2017-12-05] Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5438881/KS-NK-06-004-EN.PDF/7af4b8e8-1d40-478c-8410-e41204e0b29c>>

Česká televize, vysílání 28.7. 2014, První světová válka byla velkou genderovou revolucí, [online]. [cit. 2017-05-03] Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1024074-prvni-svetova-valka-byla-velkou-genderovou-revoluci>>

Český statistický úřad. *Aktuální populační vývoj v kostce* [online]. [cit. 2017-05-05]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>>

FIALA, T. *CHANGES IN MARRIAGE AND DIVORCE RATES SINCE THE NINETIES*, [online]. [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <https://msed.vse.cz/msed_2016/article/200-Fiala-Tomas-paper.pdf>

HABARTOVÁ, P. et al., *Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodařících domácností v České republice pro období 2013–2040*, s. 21-36, 2014. [online]. [cit. 2017-05-07]. In *Demografie, Revue pro výzkum populačního vývoje*, r. 2014, č. 56, Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20555385/130053_14-01.pdf/eef915a4-2ea4-4934-93ad-63928274bd08?version=1.0>

HORSKÁ, V. *Pojetí vzdělávacího oboru Občanský a společenskovední základ v RVP GV*, 2006, [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/o/g/596/POJETI-VZDELAVACIHO-OBORU-OBCANSKY-A-SPOLECENSKOVEDNI-ZAKLAD-V-RVP-GV.html/>>

MAŇÁK, J. *Aktivizující výukové metody*, 2011 [online]. [cit. 2017-12-07]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/o/14483/AKTIVIZUJICI-VYUKOVE-METODY.html/>>

National Science Foundation, [online]. [cit. 2017-12-07]. Dostupné z: <https://www.nsf.gov/discoveries/disc_images.jsp?cntn_id=111458>

LOPRETO, D. *America's Angry White Men*, 2017, In The Nation Institute, [online]. [cit. 2017-12-10] Dostupné z: <http://www.nationinstitute.org/blog/nationbooks/3643/america%27s_angry_white_men/>

Perek-Białas, J. a Stypińska, J. *Łączenie pracy i opieki nad osobą starszą – wpływ na jakość życia opiekuna*, 2010, In *The Role of Men in Gender Equality - European strategies & insights*, Study on the Role of Men in Gender Equality – European Commission, 12/2012, ISBN 978-92-79-29655-0 [online]. [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/130424_final_report_role_of_men_en.pdf>

Phenomenal Education - Re-thinking from Finland, [online]. [cit. 2017-11-16]. Dostupné z: <<http://www.phenomenaleducation.info/phenomenon-based-learning.html>>

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. [cit. 2017-12-07]. Dostupné z: <<http://www.nuv.cz/file/159>>. ISBN 978-80-87000-11-3.

SHOCKLEY, K. M. et al. *Disentangling the Relationship Between Gender and Work–Family Conflict: An Integration of Theoretical Perspectives Using Meta-Analytic Methods*, 2017, In *Journal of Applied Psychology*. vol.102, dec. 2017, [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<http://www.apa.org/pubs/journals/releases/apl-apl0000246.pdf>>

Sociologický ústav AV ČR, projekt Proměny české společnosti – *Jak Češi tráví volný čas?*, 2016, [online]. [cit. 2017-12-05]. Dostupné z: <http://www.promenyceskespolecnosti.cz/aktuality/aktualita22/Jak_Cesi_travi_cas_TK_20-06-2016.pdf>

SOKOL, J. *Rodina v proměnách společnosti*, 2017, [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<http://www.jansokol.cz/2017/12/rodina-v-promenach-spolecnosti/>>

SOKOL, J. *Škola na odstřel*, 2014, [online]. [cit. 2017-12-09]. Dostupné z: <<http://www.jansokol.cz/2014/03/je-skola-na-odstrel/>>

ŠIKLOVÁ, J. *Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic*, s. 258-280, 1997, In *Social Research*, vol. 64, sum. 1997, [online]. [cit. 2017-12-08] Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40971185?seq=1#page_scan_tab_contents>

Titanic Facts – History in Numbers, [online]. [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: <<http://www.titanicfacts.net/>>

VÁLKOVÁ, K. *Vývoj plodnosti žen do 25 let v České republice*, 2014, s. 4-20, In *Demografie*, revue pro výzkum populačního vývoje [online]. Český statistický úřad, 2014, r.56, [cit. 2017-05-05]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20555385/130053_14-01.pdf/eef915a4-2ea4-4934-93ad-63928274bd08?version=1.0>

